

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Н.КАРАЗІНА

ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ

КАФЕДРА ПРИКЛАДНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «**Особливості ставлення до грошей студентів з різним рівнем суб'єктивного матеріального статусу**»

Студентки 2 курсу групи ЗПС-62 другого
(магістерського) рівня вищої освіти освітньо-
професійної програми «Психологія» за
спеціальністю 053 – ПСИХОЛОГІЯ
Отамась Дар'ї Сергіївни

Керівник: кандидат психологічних наук, доцент ЗВО
кафедри прикладної психології
Яновська Світлана Германівна

Чотирьохрівнева шкала оцінювання _____
Кількість балів: __

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)
(підпис) (прізвище та ініціали)
(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Харків – 2025 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ СТАВЛЕННЯ ДО ГРОШЕЙ У СТУДЕНТІВ	7
1.1.Аналіз феномену «ставлення до грошей» в уявленнях людей і психологічній літературі.....	7
1.2.Психологічні особливості проявів монетарної поведінки студентів.....	13
1.3.Психологічні характеристики ставлення до грошей у сучасної студентської молоді	21
Висновки за першим розділом.....	26
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАВЛЕННЯ ДО ГРОШЕЙ СТУДЕНТІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ СУБ'ЄКТИВНОГО МАТЕРІАЛЬНОГО СТАТУСУ.....	28
2.1.Соціально-демографічні характеристики вибірки.....	29
2.2.Характеристика методів дослідження.....	31
Висновки за другим розділом	36
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАВЛЕННЯ ДО ГРОШЕЙ СТУДЕНТІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ СУБ'ЄКТИВНОГО МАТЕРІАЛЬНОГО СТАТУСУ	38
3.1.Аналіз результатів за методом анкетування.....	38
3.2.Аналіз психологічних особливостей ставлення до грошей у студентів.....	44
3.3.Аналіз зв'язків ставлення до грошей з досліджуваними показниками.....	61
3.4.Порівняльний аналіз ставлення до грошей студентів з різним рівнем суб'єктивного матеріального статусу.....	64
Висновки за третім розділом.....	70
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77
ДОДАТКИ.....	Ошибка! Закладка не определена.

ВСТУП

Студентський період життя є сенситивним для формування свідомого ставлення особистості до грошей. Це відбувається економічної соціалізації юнаків, де ставлення до грошей розуміється як цілісні психологічні утворення, що допомагають студентам визначати власну спроможність в різних сферах діяльності та їх можливості входження в економічну сферу суспільства, поступово набуваючи суб'єктності та можливості впливу на успішність власної економічної діяльності (Л. Жданюк, І. Сохань, 2022, с. 95). Саме в цей час закладаються основи для свідомого ставлення до грошей, адже більшість молоді починає працювати в цей період життя, відчують власні можливості заробляння грошей та їх реалізації згідно із своїми бажаннями.

Гроші загалом трактуються науковцями як особливий вид універсального товару, що має властивості загального еквівалента, здатність обмінюватися на будь-який інший товар, вію ображає загальну споживну цінність, і є безпосереднім носієм абстрактної цінності і суспільного багатства (Л. Карамушка, О. Ходакевич, 2017, с. 10-11). На думку вказаних науковців, економічні функції грошей втілюються у тому, що вони є мірилом цінності; засобом обігу і платежу; засобом нагромадження та ін.

Гроші є фактором формування психіки людини у процесі існування, виживання, задоволення власних потреб, займанні певного статусу в суспільстві. Психологічні особливості вивчення ролі грошей у психічному розвитку особистості, за ствердженням В. Москаленко, допомагають розкрити механізми реалізації особистісних інтересів, які прямо впливають на установки та мотивацію економічної діяльності людей (В. Москаленко, 2004).

Психологічні аспекти вивчення грошей започатковані у працях зарубіжних науковців М. Аргайла, Х. Голдберга, А. Фернама та ін. Проблемі психологічних особливостей ставлень до грошей в особистості юнацького віку приділяють увагу сучасні українські науковці Л. Жданюк, Л. Карамушка, О. Никоненко, О. Нікітіна, М. Сімків, І. Сохань, А. Шамне, які вивчили монетарні цінності та установки

молоді України. Також питання економічної соціалізації і ставлення до грошей в юнаків та дівчат цікавлять українських дослідників І. Гаркушу, Н. Дембицьку, В. Євсєєву, І. Зубіашвілі, Н. Клименко, І. Кряж, О. Лавренко, В. Москаленко та ін., які проаналізували ставлення студентів до грошей, вивчили їх фінансову поведінку в сучасному світі.

Зокрема, І. Зубіашвілі у дослідженні ставлення до грошей у студентів в процесі їх економічної соціалізації виділила п'ять типів таких ставлень: «тривожність», «ощадливість», «гроші – зло», «гроші – влада» і «заробіток». Дослідниця О. Никоненко у ході встановлення зв'язку між загальними функціями грошей та монетарними установками молоді назвала гедоністичний, компульсивний та ірраціональний, накопичувальний, домінантний, антисоціальний типи ставлень до грошей.

Однак питання ставлення до грошей у сучасних студентів, коли в суспільстві існують крайнощі у ставленні до життя, до рівня збагачення, розуміння високої і гідної оплати праці чи вкрай низьких можливостей для забезпечення своєї сім'ї всім необхідним, вивчені недостатньо. Життя в умовах війни, коли молодь стикається із несправедливістю розподілу благ в суспільстві, порівнює високі заробітні плати у чиновників і низькі оплати праці у вчителів та лікарів (для прикладу), захоплюється виступами медійних, публічних осіб (журналістів, блогерів, медіа-психологів) чи негативно ставиться до напруженої праці у воїнів ЗСУ і Сил Оборони, які дійсно заслуговують на високу оплату діяльності, розхитує ціннісну систему студентів, порушує їх моральні уявлення про навколишній світ, його устої та можливості досягнення успіхів у ньому.

Все вищевказане визначає актуальність теми дослідження: **«Особливості ставлення до грошей студентів з різним рівнем суб'єктивного матеріального статусу».**

Об'єкт дослідження: феномен ставлення до грошей.

Предмет дослідження: особливості ставлення до грошей студентів.

Мета дослідження: визначення особливостей ставлення до грошей студентів з різним рівнем суб'єктивного матеріального статусу.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз психологічних підходів до дослідження ставлення до грошей у студентів.
2. Визначити особливості системи ціннісних орієнтацій, суб'єктивного матеріального статусу та ставлення до грошей у студентів.
3. Проаналізувати особливості зв'язків ставлення до грошей із базовими переконаннями студентів.
4. Порівняти ставлення до грошей студентів з різним рівнем суб'єктивного матеріального статусу.

Гіпотези дослідження:

1. У студентів найбільш поширеним буде загальне позитивне ставлення до грошей.
2. На ставлення студентів до грошей впливають зовнішні (соціально-демографічні і соціально-економічні) та внутрішні (базові переконання) характеристики.

Вибірку опитуваних склали 60 студентів, з них 30 хлопців та 30 дівчат віком від 20 до 25 років.

Методи дослідження:

- *теоретичні*: аналіз, систематизація та узагальнення науково-психологічних даних щодо ставлення до грошей у студентів;
- *емпіричні*: опитування із використанням діагностичних методик;
- *математичні методи* обробки результатів: якісний та кількісний аналіз результатів, описова статистика

Методики для проведення дослідження:

1. Метод анкетування для визначення соціально-демографічних характеристик та особливостей ставлення до грошей досліджуваних (анкета «Ставлення до грошей у студентської молоді», розроблена нами).
2. Метод числового шкалювання для визначення рівня суб'єктивного матеріального статусу студентів.
3. Метод вільних асоціацій для визначення уявлень студентів про гроші.

4. Метод незавершених речень (модифікований нами).
5. Методика «Віра в силу грошей» (І. Кряж).
6. Методика «Шкала грошових уявлень та поведінки» (ШГУП) (А. Фернем, в адаптації М. Сіmkів).
7. Методика вивчення фундаментальних припущень (базових переконань) Р. Янов-Бульман (переклад та адаптація Г. Чайки).
8. Методи математичної статистики (первинний математичний аналіз, кореляційний та порівняльний аналіз).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний зміст роботи викладено на 72 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ СТАВЛЕННЯ ДО ГРОШЕЙ У СТУДЕНТІВ

1.1. Аналіз феномену «ставлення до грошей» в уявленнях людей і психологічній літературі

Гроші займають виключно важливе місце в економічній системі, є невід’ємною складовою частиною функціонування економіки в світі, оскільки саме за їхньою допомогою забезпечується життєдіяльність усіх суб’єктів економічних відносин, вони приводять в рух фінансовий механізм, який підтримує розвиток виробничих сил. Гроші є специфічним товаром, спеціальною споживчою вартістю, яка робить їх загальним еквівалентом товарів, перетворюючи на капітал. Звичайно, первинно гроші – це суто економічне явище, яке виконує наступні економічні функції: міра вартості, засіб обігу, засіб платежу, засіб нагромадження капіталів, світові гроші. Однак гроші все більше в процесі суспільного розвитку стали набувати соціально-психологічних ознак, що звичайно ж позначається на усіх сферах життєдіяльності кожної людини та суспільства в цілому. Адже, проникаючи в усі сфери суспільного життя, гроші безпосередньо впливають на економічний, політичний, культурний розвиток, стимулюють економічний і соціальний прогрес [21, с. 125]. Крім того, гроші стають психологічним явищем, адже вони приймають участь в опосередкованих міжособистісних процесах економічного обміну. Зважаючи на це, гроші є об’єктом дослідження різних наук: економіки, соціології, історії, психології, кожна з яких вивчає гроші з різних сторін через призму завдання, яке стоїть перед науковцями [40, с. 209].

Гроші, на думку В. Москаленко, – це фактор формування психіки людини у процесі існування, виживання, самозадоволення, створення та займання в суспільстві певного статусу. Без вивчення ролі грошей в психологічному розвитку особистості практично неможливо розкрити механізми втілення нею особистісних інтересів, що прямо впливають на її установки і мотивацію економічної діяльності [29, с. 5]. І. Пихальська та І. Періг зазначають, що у психології гроші розглядаються з різних поглядів класичними психологічними теоріями: психоаналіз З. Фрейда, К. Феніхеля, С. Ференці; біхевіоризм Е. Торндайка, Б. Скіннера; когнітивізм

А. Тверські, Д. Канемана; психологія розвитку К. Дагцігера [36, с. 330]. У американській та західноєвропейській економічній психології науковцями досліджується відношення людей до грошей (А. Ферн), аналіз грошових типів особистості (А. Голдберг, Р. Левіс), психічні розлади, пов'язані з грошима (С. Ференці) тощо. Так, Г. Зіммель зазначав, що гроші важливі не тільки для ефективності економіки, але й для формування «економічної людини». Основні теорії грошей у психології наступні [22]:

1. Психоаналітична теорія грошей З. Фрейда. Потяг до грошей Фрейд розглядає як результат підсвідомих процесів накопичення, які розпочинаються в ранньому дитинстві.

2. Біхевіористські теорії. Гроші – це умовне підкріплення.

3. Гуманістична психологія. Гроші розглядаються не лише як можливості задоволення потреб людини, але й як інструмент формування та впливу на її світогляд, як самоактуалізація.

4. Когнітивістські теорії. Досліджуються механізми та закономірності відображення грошей, вивчаються мисленнєві механізми грошової поведінки.

Своєрідність грошей як особливої економіко-психологічної реальності, особливого символу проявляється в тому, що в грошах збігається «річ та думка», «матеріальне та ідеальне», що забезпечує їхню об'єктивну і суб'єктивну загальну сутність, представлену у свідомості. Система грошових комунікативних дій має значний вплив на поведінку окремих осіб, соціальних груп та соціуму в цілому, а розуміння механізмів такого впливу є обов'язковою передумовою правильної інтерпретації мотивації дій людини, розуміння взаємозалежності її інтересів, виявлення властивих їй стереотипів сприйняття соціальної дійсності, встановлення рівня її інформаційної забезпеченості в галузі економічної діяльності [1, с. 44].

Гроші є важливим чинником формування психіки людини в контексті її виживання й самореалізації, адже існує велика різниця у відношенні до грошей залежно від віку, статі соціального статусу. Для прикладу, люди похилого віку, жінки, особи, які знаходяться на нижчому соціальному рівні, частіше за інших турбуються про брак грошей. Відношення особистості до грошей регулюється не

лише економічною доцільністю, але й нормами поведінки та системами цінностей, соціальними установками та стереотипами, пов'язаними з ними. Людська свідомість наділяє гроші різним символічним змістом і силою – гроші асоціюються з вищими цінностями (в тому числі моральними), а відношення людей до грошей часто є суперечливим. Гроші одночасно є «добром і злом», «силою і безпомічністю», вони символізують «любов та владу», «безпеку та волю» [11, с. 363].

Суперечливе відношення до моральних сторін грошей визначається цілим спектром економічних, соціальних, психологічних, культурних факторів. Так, З. Фрейд та інші науковці визначали типи особистостей зі специфічним відношенням до грошей, які можуть спричинити виникнення відхилень в економічній поведінці і привести до внутрішньо-особистісних конфліктів [11, с. 364]. На думку І. Зубіашвілі, в системі цінностей й норм поведінки особистості, формується низка протиріч які є джерелом виникнення конфліктів, пов'язаних з грошима (табл. 1.1) (Додаток А). Представники сучасної психологічної науки виділяють три види особистості, що відображають її відносини з грошима. Такі дослідники у галузі психології грошей, як Р. Льюїс та Г. Голдберг описали типологію особистості в контексті її грошової поведінки, де гроші виступають «символами влади, безпеки, кохання, свободи». Зокрема, вони запропонували наступні типи особистостей, які мають певне ставлення до фінансів, основними з яких є:

- чуттєвий (наївний) тип – особи схильні до чутливості, приємні (проте можуть бути недисциплінованими чи імпульсивними), які уникатимуть грошей, оскільки вважають їх шкідливими для відносин;

- аналітичний тип – особи, які думають, вони наполегливі і вимогливі, проте часто нерішучі і ригідні. Ці особи можуть перестраховуватися в фінансових питаннях й зволікати з рішеннями через питання безпеки;

- імпульсивний тип – особи, які сприймають, є реалістичними та рішучими, але можуть бути жорстокими й різкими. Вони вимогливі, проте інколи можуть переоцінювати свої можливості;

– експресивний (інтуїтивний) тип – ці особи честолюбні й ентузіастичні, проте можуть бути імпульсивними й недисциплінованими [36, с. 330].

Власну класифікацію грошових типів особистості розробив П. Форман, яка ґрунтується на дослідженні грошових неврозів. Типологія, розроблена М. Меррілом та Р. Рейдом, базується на особливостях особистості за теорією К. Юнга [36, с. 331].

Ключовим поняттям у психологічному аспекті ставлення до грошей є усвідомлене та суб'єктивно-вибіркове уявлення про гроші, що проявляється у грошовій поведінці. Ставлення до грошей як економіко-психологічний феномен представляється емоційним, пізнавальним, мотиваційно-вольовим складовими, супроводжує соціальний обмін та може виконувати компенсаторно-терапевтичну функцію [22, с. 39]. На відміну від економічної теорії, де переважно виходять з «однаковості» грошей, в психології вважається, що будь-які грошові суми є об'єктом психологічної оцінки, тобто сприйняття грошей є суб'єктивним та впливає на їхнє використання. Усвідомлене застосування грошових коштів є джерелом влади для певних категорій людей, які вважають, що за їх допомогою можна контролювати інших. Їх розділяють на три основні типи: маніпулятори – використовують маніпулювання для того, щоб відчувати себе більш компетентними, при цьому вони не відчують провини; будівники імперій – прагнуть зробити інших залежними від них, хоча при цьому вони самі заперечують свою залежність від інших; хрещені батьки – гроші використовують для контролю і задоволення через хабарі [36, с. 331].

В науковій літературі виділяються наступні психологічні стереотипи людини щодо грошей:

– «грошова ілюзія» – це тенденція особи сприймати номінальну кількість грошей, а не реальну, тобто не враховувати інфляцію;

– «грошовий консерватизм» – це опір будь-яким реформам у сфері грошового обігу, навіть якщо вони є корисними;

– «стереотип замовчання» – закритість грошової тематики, про гроші не прийнято говорити;

– «стереотип грошової напруги» – емоційна насиченість відношення до грошей та грошових відносин. Наявність чи відсутність грошей у людей викликає різні, проте, зазвичай, сильні почуття. Зворотною стороною даного стереотипу є «феномен приписування підвищеної грошової вартості емоційно значущим явищам»;

– «стереотип ілюзії матеріальності грошей» – цінність грошей вважається матеріальною цінністю, а потреба в грошах – матеріальною потребою. Хоча гроші не є виключно матеріальними, оскільки можуть використовуватися для задоволення соціальних і духовних потреб;

– «стереотип грошової профанації» – застосування грошей в обміні та інших видах міжособистісної взаємодії показує кількісну оцінку цих дій, що оцінюється негативно;

– «стереотип різних грошей» – гроші як функція, готівкові та безготівкові гроші, монети та купюри, національна валюта, іноземна валюта, гроші на депозиті чи на кредитній карті. Різні гроші означають і різне ставлення людей до одного й того ж самого виду грошей;

– «стереотип розміру грошей» – використовуються різні правила стосовно поведінки з грошима (дрібні монети не піднімають, крупні суми намагаються приховувати). Крупні та дрібні купюри по-різному витрачаються: крупні асоціюються із накопиченням, а дрібні – споживанням;

– «стереотип позики» – запозичення грошей морально засуджується, позика морально схвалюється, причому у вигляді безвідплатної фінансової допомоги;

– «стереотип індивідуальної грошової поведінки» – вона суттєво відрізняється від поведінки груп та організацій;

– «стереотип грошової арифметики» – формально основні математичні операції (додавання, віднімання, множення, ділення) з абстрактними числами та грошима мають відмінні правила та норми;

– «стереотип переважної цінності грошей» – гроші є більш ціннішими, ніж товари аналогічної вартості;

– «стереотип джерела походження грошей» – емоційний відтінок грошей пов'язаний з джерелом походження певної конкретної суми грошей (економному і бережливому відношенню до заробітної плати часто протистоїть марнотратне відношення до неочікуваного доходу);

– «стереотип цілей використання грошей» – відношення до грошей залежить від конкретних цілей їхнього використання (ефект «відмивання» грошей);

– «психосоціальні норми та соціальні цінності» – зміна з часом відношення суспільства до позичання грошей під відсотки, гроші девальвують цінність акту дарування [22, с. 39-40].

Процес формування ставлення до грошей в Україні, на думку В. Москаленко, відбувається під впливом наступних тенденцій [29]: традиційна економічна свідомість, пов'язана з ідеєю соціальної рівності, сприйняттям грошей як абстрактної цінності, про яку неохоче говорять; залишки радянського менталітету, в якому закладено образ грошей як засобу експлуатації та нерівності, якого слід позбутися; вплив західного економізму, який ставить грошові відносини в центр суспільства; кризовий характер економіки. Українське суспільство тривалий час жило в умовах нестабільності, зміни державних устроїв та економічних систем. Важливу роль у процесі формування ставлення до грошей в Україні відіграє освіта та рівень фінансової грамотності. Останніми роками спостерігається зростання інтересу до програм фінансової освіти, що має на меті змінити традиційні підходи та сформувати у молодого покоління більш усвідомлені й відповідальні фінансові установки.

Таким чином, гроші є не лише економічним інструментом, але й складним соціально-психологічним феноменом. Вони відображають систему цінностей особистості, впливають на її самооцінку, стиль життя і соціальні зв'язки. Розуміння власного ставлення до грошей допомагає знайти баланс між матеріальними та духовними аспектами життя, що є запорукою гармонійного розвитку як окремої людини, так і суспільства загалом.

1.2. Психологічні особливості проявів монетарної поведінки студентів

Проблема поведінки особистості та монетарної культури має своїм підґрунтям дослідження ролі грошей в соціумі в рамках економічних, філософських, психологічних та соціологічних досліджень. Відносно такі нові поняття як «монетарна поведінка», «монетарна культура», «монетарна соціалізація» розглядаються як процес формування в особистості знань про гроші, навичок користування ними. Монетарна поведінка студентів – це сукупність установок, мотивів, звичок та стратегій, якими визначається ставлення молоді до грошей та способи їх використання. У студентському віці формуються базові фінансові звички, цінності та пріоритети, що впливатимуть на економічну поведінку особистості впродовж усього життя. Водночас особливості цього вікового етапу, соціального статусу та економічних умов створюють унікальні психологічні передумови для формування монетарних моделей. У розвитку теорії монетарної поведінки особистості важливу роль займає визначення поняття поведінки особистості загалом, бо тільки на основі загального визначення цього поняття можливе визначення похідних від нього понять [6, с. 57]. Основою монетарної поведінки особистості є її відношення до грошей, тобто грошові мотиви.

Гроші є основним засобом монетарної соціалізації особистості в усі вікові періоди її розвитку. Монетарна соціалізація є складним процесом адаптації особистості у суспільстві, що детермінується конкретними соціально-економічними умовами її розвитку. Монетарну соціалізацію не можна вважати закінченою на певному етапі життєдіяльності людини, бо вона охоплює усе її життя [34, с. 24]. Тобто під монетарною соціалізацію слід розуміти складний процес входження особистості в монетарну сферу суспільства, в результаті якого вона, створюючи відповідні соціально-психологічні властивості, стає повноправним учасником суспільних відносин. Етапи монетарної соціалізації є обов'язковим компонентом вікових періодів розвитку особистості. У суспільстві відбувається значна трансформація монетарних цінностей, що вимагає відповідних методів монетарної

соціалізації, бо в умовах ринкової економіки домінуючими стають монетарні цінності.

Монетарна культура особистості – це штучне середовище, яке вона створює сама в ході економічного та соціального життя. Монетарна культура охоплює усі компоненти соціальних відносин, світогляду, життєвого досвіду і практичної діяльності індивідуума, пов'язані з суспільними монетарними відносинами. Монетарна культура виражається сукупністю теоретичних і практичних знань, які суб'єкт отримує у школі, сім'ї, закладах вищої освіти і при подальшій професійній діяльності, а також у активності особи в монетарному середовищі. Монетарна культура є монетарною складовою (аспектом) економічної культури, культурою господарювання у фінансово-економічному секторі суспільства [10, с. 41].

Основна мета монетарної соціалізації особистості полягає у наступному: формування навичок монетарної поведінки особистості, яка дає можливість (через розуміння суті грошей і принципів їхнього функціонування) вільно використовувати усі можливості грошей у буденному житті; розуміння принципів роботи фінансової системи, яка дає можливість зрозуміти особистості принципи обігу грошей і їхнього функціонування, що дає їй змогу свідомо використовувати можливості запозичення і накопичення коштів та дотримуватися раціональної монетарної поведінки; становлення уявлень особистості про роль грошей і їхню соціально-психологічну сутність, яка дозволяє їй зрозуміти роль грошей і їхні можливості, при цьому не переоцінюючи значущість грошей [34, с. 26].

Потрібно відмітити, що між монетарною культурою суспільства та монетарною культурою особистості існує тісний взаємозв'язок, проте монетарна культура особистості може випереджати загальний рівень монетарної культури суспільства. Тому забезпечення належних умов для формування монетарної культури особистості сприяє підвищенню рівня монетарної культури молоді. Загалом, розвиток монетарної культури особистості проходить поетапно відповідно з віковими особливостями людини. В результаті пізнавальної і спеціально організованої практичної діяльності у студентів відбувається трансформація уявлень про фінансовий та економічний світ, власне місце в ньому, створюються монетарні

цінності й ідеали. Чим вищий рівень монетарної культури особистості, то ближчою до ідеалу є її діяльність. Основне завдання полягає в тому, щоб визначити умови й фактори, які б сприяли формуванню у молоді впевненості у необхідності монетарної поведінки, яка б відповідала високому рівню монетарної культури.

Формування у студентів здорового психологічного відношення до грошей – це важливе завдання виховання молоді, адже саме від її монетарних цінностей й життєвих пріоритетів залежить майбутній економічний та соціальний розвиток суспільства. Дослідження грошових атитюдів студентів дозволяє прогнозувати їх подальшу фінансову поведінку, запобігати виникненню ризиків і оптимізувати процес особистісного розвитку [20, с. 123].

У праці Т. Титаренко, Л. Лепіхової, О. Кляпець зазначено, що монетарна поведінка особистості пов'язується з такими суміжними категоріями, як «монетарні потреби» та «монетарна задоволеність/незадоволеність» [45, с. 32]. Під монетарною задоволеністю науковці розуміють позитивне ставлення людини до матеріального достатку, що ґрунтується на багаторазовому переживанні задоволеності та відчуття цієї задоволеності в майбутньому. Вона пов'язана із відчуттям та оцінюванням матеріальних умов життя людини як таких, які її задовольняють, наприклад задоволеність власними доходами, грошовими накопиченнями, можливостями реалізації різних потреб, житлом. Науковиця І. Зубіашвілі, наголошуючи на важливому значенні способів формування монетарних репрезентацій особистості, виділила наступні способи (рис. 1.1.).

Рис. 1.1. Способи формування монетарних репрезентацій особистості

Джерело: складено автором на основі [12]

Студентський вік є сенситивним для формування у особистості ставлення до грошей як цілісного психологічного утворення, під час якого головним є входження студентів у фінансову-економічну сферу суспільства, при цьому виступаючи об'єктом економічної діяльності [8, с. 95]. Інтелектуальне, професійне, соціальне становлення студентів, їхній індивідуальний розвиток, обумовлені їх спільною діяльністю та різними способами взаємодії, міжособистісними стосунками, які виникають у ній [5, с. 37]. Щодо ставлення студентів до грошей як важливої складової їх економічної соціалізації, то слід зазначити, що в першу чергу важливим напрямком особистісного та професійного розвитку молоді є економічна соціалізація, яка є складним, багатоаспектним процесом входження молодої людини у фінансову сферу суспільства, в результаті чого вона, формуючи необхідні соціальні властивості, стає повноправним економічним суб'єктом [13, с. 33].

Гроші для студентської молоді стають важливим чинником особистісного розвитку, оскільки володіння грошима обумовлює різну поведінку, яка пов'язана з їх самоствердженням. Студенти часто розцінюють гроші як поки що єдиний засіб закріплення їхнього статусу в суспільстві, змінення образу власного «Я», сприйняття самого себе (І. Зубіашвілі [9,10,11,12]; О. Лавренко [25]; О. Никоненко [30,31] та ін.). Опираючись на результати досліджень психологів (Н. Дембицька та І. Зубіашвілі [9,10,11,12]; Л. Карамушка і О. Ходакевич [13], О. Нікітіна [32,33,34], І. Сохань [42], А. Шамне [48] та ін.), можемо зробити висновок, що сучасні студенти знаходяться на етапі активного самовизначення, професійного становлення і соціальної інтеграції, для них характерна підвищена потреба у самоствердженні та пошуку власного місця у світі, що позначається і на їх монетарній поведінці: з одного боку, студенти прагнуть фінансової незалежності, з іншого, – вони залежать від матеріальної підтримки батьків, стипендій.

Вступаючи в самостійне економічне життя, студенти часто ще не мають необхідних знань та навичок, що може створювати серйозні труднощі. Саме в цей період у молодих людей формується вміння планувати свій бюджет, визначати пріоритети витрат, приймати фінансові рішення в умовах обмежених ресурсів. Для цього є важливою наявність економічних знань, які формують у студентів адекватну психологічну реакцію на поточні економічні явища, особливо в умовах кризових ситуацій. Одночасно у студентів зростає інтерес до фінансової грамотності, інвестування та підприємництва, що пов'язано з розвитком прагматичного підходу до грошей. Молоді люди особливо цінують гроші, оскільки для багатьох з них гроші є не лише засобом задоволення потреб, символом успішності, влади, престижу та можливостей. Часто молодь схильна до імпульсивних витрат, особливо під впливом моди, соціального тиску чи бажання продемонструвати певний статус. Таке ставлення до грошей у поведінковому аспекті студентів часто призводить до непотрібних та постійно зростаючих витрат. Заклопотаність грошима, підвищена цінність грошей та підвищена увага до них характерна більшості студентів [13, с. 34].

Найважливішими факторами монетарної соціалізації студентів є соціально-економічні умови життя і соціально-культурний фактор, які полягають у впливі типу економіки і виробничих відносин, який властивий певному суспільству, на формування монетарних уявлень населення.

О. Никоненко, досліджуючи психологічні особливості монетарної поведінки студентів України і Польщі, зазначає, що монетарну соціалізацію студентів можна розглядати як складний процес входження молодого людини в економічну сферу суспільства, наслідком якого є те, що студенти, формуючи відповідні соціально-психологічні властивості, стають повноправними суб'єктами грошово-кредитних відносин [31, с. 173]. Саме у період студентства починається їх економічна активність, під якою слід розуміти включення молодого людини у самостійну професійну діяльність, початок трудової біографії. Науковиця О. Никоненко встановила особливості монетарної поведінки студентів залежно від етнічних особливостей, зокрема студенти з Польщі порівняно з українськими студентами схильні економити кошти в меншому ступені, вони більше орієнтуються в своїх уявленнях на витрачання грошей на задоволення своїх матеріальних і соціальних потреб [31, с. 174]. В свідомості польських студентів в меншому ступені поняття «гроші» пов'язане з поняттям «безпека» порівняно з українськими студентами (33% і 20% відповідно), що можна пояснити стабільністю економіки Польщі і більш високим рівнем матеріального добробуту студентської молоді.

Крім того, менше прагнення студентів-поляків до збереження грошей у порівнянні з студентами-українцями пов'язано з тим, що в Україні соціальна зрілість настає раніше, ніж в країнах ЄС (вони раніше одружуються, у них раніше виникає перша робота). Тому студенти з України є більш відповідальними в фінансовому плані, тоді як у польських студентів у більшій мірі виражений тип монетарних уявлень «гроші–влада», тобто у них більш виражене уявлення щодо того, що гроші необхідно вкладати у свій саморозвиток, а пізніше примножувати їх за рахунок інвестування. Представники польської студентської молоді у більшій мірі схильні відчувати гордість і власну перевагу через володіння грошима, тоді як українські студенти – піднесення і радість. З іншого боку, польським студентам

характерне роздратування через відсутність грошей, що стимулює їх до професійної діяльності і пошуку способів заробітку. Натомість студентам з України в ситуації відсутності грошей властиве відчуття негативних емоційних переживань, які блокують їх діяльність (через тривогу, страх) чи призводять до помилок в діяльності (через гнів) [31, с. 176].

Важливо відзначити, що в психологічній структурі ставлення до грошей підростаючого покоління виокремлюють наступні складові їх економічної культури (рис. 1.2.).

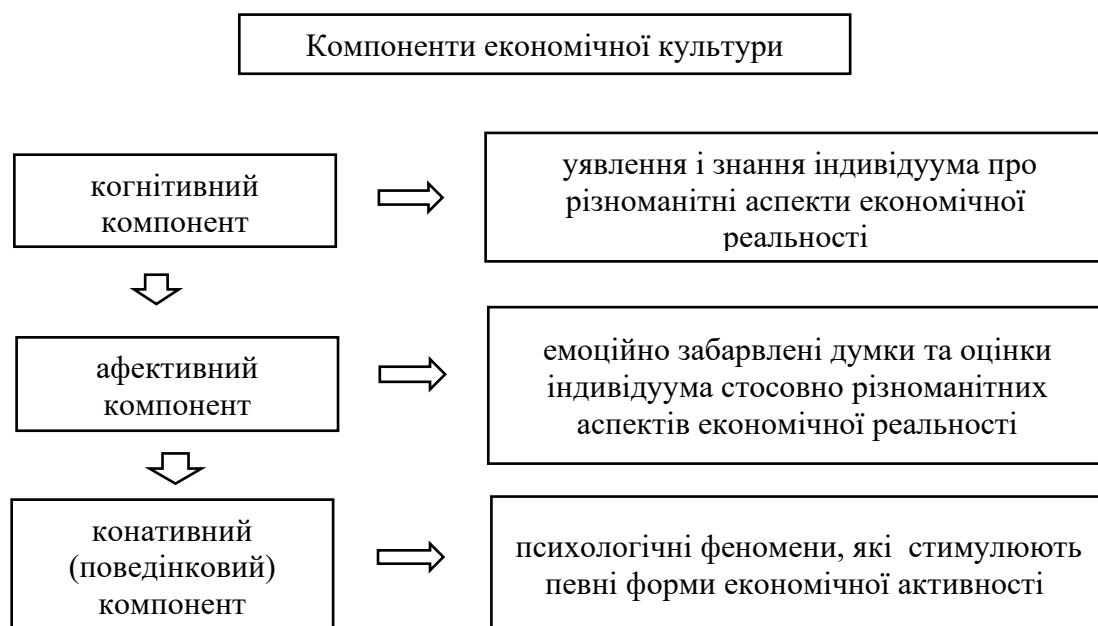

Рис. 1.2. Складові компоненти економічної культури молоді

Джерело: складено автором на основі [20].

Когнітивний компонент економічної культури пов'язаний з раціональним осмисленням особою економічних явищ. До цього компонента відносяться загальні економічні знання, цінності, норми, які молоді люди засвоюють в процесі монетарної соціалізації. Це можуть бути уявлення про основні економічні об'єкти (гроші, приватна власність, споживання, попит та пропозиція), суб'єкти економічної діяльності (конкуренція, економічне «Я»), про власне місце в економічному світі та значення грошей [25, с. 99]. *Афективний компонент* економічної культури визначається історично сформованою системою економічних відносин «людина – економічний світ». Цей компонент уособлює емоційне ставлення молоді до економічної системи, яке може бути як позитивним, так і негативним. Крім того,

афективний компонент показує, як особа емоційно сприймає гроші та як оцінює монетарні відносини. Він відображає емоційне відношення індивіда до грошей, до монетарної системи, до доходів та витрат [25, с. 99]. *Конативний (поведінковий) компонент* економічної культури представлений цілями, мотивами, намірами стосовно здійснення особою економічної діяльності. Він відображає засвоєні молодого людиною моделі монетарної поведінки та охоплює її дії, плани стосовно грошей (норми, мотиви, наміри, вчинки). Суть конативного компоненту економічної соціалізації полягає в тому, що у студентів формується власна стратегія усвідомленої економічної поведінки, яка дає їм можливість реалізувати власні економічні інтереси, задовольнити потреби із орієнтацією на моральні та соціальні настановлення, вироблені в даному суспільстві [25, с. 100].

О. Лавренко до цих компонентів економічної соціалізації додає ще *аксіологічний компонент*, який забезпечує формування ставлення людини до системи цінностей і моральних норм та наповнює економічну діяльність індивіда етичним змістом [25, с. 100]. Е. Дінер виділяє наступні основні компоненти, які характеризують ставлення до грошей: ціннісний складник – сенс та цінність грошей, яка властива конкретній особистості; емоційний – описує комплекс переживань та емоцій особистості щодо доходів і витрат; поведінковий – відображає особливості поведінки особистості з грошима: способи їх заробляння, отримання, накопичення, витрат. Поведінковий компонент ставлення до грошей молодих людей проявляється в їх індивідуальних грошових мотивах та цілях, їх намірах та прагненнях, конкретних діях, які вони проводять з грошима; мотиваційний – виражається в стійкості й силі мотивації особистості стосовно її прагнення володіти грошима. Мотиви людини стосовно грошей можуть бути різноманітними, наприклад, пов'язані з егоїзмом чи альтруїзмом, з прагненням конкурувати, з схильністю до ризику; соціальні уявлення про гроші (грошові настанови) [50, с. 586].

Особливо важливим є аспект відчуття суб'єктивного матеріального статусу, що сприймається студентом як достатній чи недостатній (і в такому разі мотивує докладати зусиль для пошуку роботи, способів заробітку, можливостей підвищити

власне матеріальне становище). Від себе зауважимо, що цей статус є об'єктивним, що дійсно відповідає стану справ юнака, або ж індивідуально сприйнятим, тобто студент може сприймати себе як бідного порівняно з іншими, представниками різних верств населення.

Таким чином, можна відмітити, що монетарна поведінка студентів є багатогранним та складним феноменом, який поєднує економічні, психологічні та культурні аспекти. Розуміння монетарної поведінки студентів дозволяє не тільки краще зрозуміти фінансову культуру молоді, але й розробляти програми підтримки з боку держави, закладів вищої освіти, спрямовані на розвиток їх фінансової грамотності, формування відповідального ставлення до грошей та здатності приймати обґрунтовані економічні рішення, адже низький рівень фінансової грамотності та емоційна нестійкість можуть призводити до виникнення у них боргових зобов'язань, нераціональних витрат і фінансової залежності.

1.3. Психологічні характеристики ставлення до грошей у сучасній студентській молоді

Для сучасної студентської молоді ставлення до грошей має особливе значення, оскільки цей етап життя пов'язаний із переходом від фінансової залежності до поступового набуття економічної самостійності. Гроші для студентів є не лише засобом обміну чи забезпечення базових потреб, але й інструментом реалізації соціальних ролей, символом статусу та важливим компонентом самооцінки. Психологічний вимір ставлення до грошей охоплює когнітивні уявлення, емоційне сприйняття та поведінкові прояви, що визначають, як молода людина планує, витрачає та накопичує кошти.

Студентський вік пов'язаний з досить серйозними змінами, насамперед, у духовній сфері, пошуком власного місця у світі, виробленням власного світогляду й системи цінностей, визначенням й усвідомленням власної унікальності та самобутності, з особистісним та професійним самовизначенням. Одночасно цей вік є періодом кризи життєвого самовизначення, яка з одного боку, пов'язана з входженням студента у новий спосіб життя, приєднанням до ціннісно-значущих

суспільних (професійних) форм діяльності. З іншого боку, у студентському віці відбувається фактичний розрив ідеалу з реальністю (зіставлення ідеального та реального «Я»), що часто проходить на фоні внутрішньо-особистісних конфліктів та може бути подолано тільки практично – у реальному самовизначенні. Така ситуація пов'язана із складним процесом пошуку себе, свого місця у житті, заключним формуванням дорослої, зрілої особистості [5, с. 38].

Ставлення студентів до грошей значною мірою визначає їх психологічна зрілість. Студенти з високим рівнем самоконтролю та довгострокової мотивації частіше планують фінансові дії на перспективу, тоді як імпульсивні та емоційно нестійкі особи схильні діяти під впливом миттєвих бажань. Звідси виникає потреба у формуванні навичок відкладеного задоволення та розвитку фінансової дисципліни, що у майбутньому сприятиме не лише матеріальній, але й психологічній стабільності.

Ставлення до грошей студентів формується через формування у них економічного мислення. Так, Т. Мельничук наголошує на тому, що для студентської молоді яка вже працює, на перше місце виходить життєве, а лише потім професійне й особистісне самовизначення. Для тих студентів, які під час навчання ще не працюють, важливішим є особистісне, професійне самовизначення, а вже на другому місці – життєве самовизначення. Крім того, необхідно зазначити, що у працюючих студентів спостерігаються досить хороші показники економічного мислення та навпаки, у студентів, які лише навчаються, розраховують на підтримку сім'ї, економічне мислення менш розвинене [28, с. 56].

Економічне мислення – це процес опосередкованого та узагальненого пізнання особою явищ економічної дійсності у їхніх найважливіших властивостях, взаємозв'язках і відношеннях, який проходить на основі готовності до їхнього осмислення завдяки застосуванню прийомів розумової діяльності та завершується формуванням в людини економічних знань, які переходять у переконання і реалізуються в практичній діяльності та соціально-економічній активності [26, с. 12].

Т. Мельничук виділила ряд головних закономірностей, які формують економічне самовизначення працюючих студентів: розвиток соціально-економічної активності молодшої людини; формування у студентів економічного мислення, яке має бути здатним сприяти вирішенню ними складних завдань в умовах економічних змін; оволодіння студентами соціально-економічними ролями, що визначають їх ефективність в економічній діяльності; набуття індивідом певного соціального та економічного статусу; формування економічних уявлень студента, які тотожні соціально-економічному середовищу; набуття особою економічної ідентичності; розвиток соціально-психологічної готовності підростаючого покоління до економічної діяльності [28, с. 56].

Соціально-економічна активність студентів передбачає вчинення ними у процесі економічної діяльності певних вчинків та дій. При цьому вона має різне направлення, що дозволяє виділити декілька її моделей: рецептивна – орієнтація на пасивне отримання благ і ресурсів зовні, людина чекає, що суспільство, держава чи інші суб'єкти забезпечать її потреби; експлуатуюча – намагання отримати вигоду за рахунок використання інших людей чи системи; споживацька – фокусується на споживанні як головному критерію життєвого успіху, де головним є доступ до товарів і послуг, незалежно від шляхів їх здобуття; ринкова – активна участь у суспільно-економічному житті через власну ініціативу, продуктивність і здатність створювати цінність.

Ставлення студентської молоді до грошей у сучасних умовах формує економічна культура особистості, яка, у свою чергу, має відповідні соціально-психологічні характеристики [43, с. 35]. Економічна культура особистості відображає економічну культуру на рівні окремої особи, її місце в економічній сфері суспільства, яке детермінується, насамперед, соціальними якостями людини, які забезпечують їй це місце. Зміст феномену економічної культури особистості характеризує спосіб та рівень її життєдіяльності у економічній сфері, який проявляється через її психолого-економічні властивості та реалізується людиною через відношення конкретного індивіда до економічної реальності і взаємовідносин з іншими суб'єктами в процесі здійснення економічної діяльності. В процесі

соціалізації студентської молоді нею засвоюються економічні цінності суспільства, які стають системою економічних ціннісних орієнтацій студентів, безпосередньо впливаючи на процес формування та розвитку їх економічної культури. Різними системами економічних цінностей детермінуються різні соціально-психологічні характеристики підростаючого покоління, які втілюються в узагальненому вигляді в певному соціальному типі особистості, що відображає умови їхнього життя [43, с. 40].

Розглядаючи психологічні характеристики ставлення до грошей у студентів, необхідно розглянути основні чинники, які впливають на це ставлення. До таких чинників слід віднести: чинники макрорівня – чинники, які мають відношення до суспільства; чинники мезорівня – чинники, які мають відношення до організації; чинники мікрорівня – чинники, які мають відношення до особистості. Ці чинники в свою чергу можна поділити на зовнішні та внутрішні (рис. 1.3). Проаналізуємо більш детально зміст кожної групи перелічених чинників ставлення студентів до грошей. Щодо чинників макрорівня, то до цієї групи чинників можна віднести чинники, обумовлені особливостями розвитку певного суспільства (соціально-економічні показники суспільного розвитку, політичний режим, соціокультурне середовище).

Щодо соціально-економічних показників розвитку суспільства, то Р. Лінн виявив наступні закономірності: 1) існування позитивної кореляції між ціннісним ставленням до грошей та економічним зростанням певної країни (наскільки більшим є економічне зростання країни, настільки більшою є цінність грошей); 2) існування негативної кореляції між цінністю грошей та доходом на душу населення (наскільки більшим є доход, настільки меншою є цінність грошей) [52]. До основних чинників мезорівня належать ті чинники, які мають відношення, в першу чергу, до закладу вищої освіти, в якому навчаються студенти. Особливу увагу слід акцентувати на таких чинниках, як тип закладу вищої освіти, в якому навчаються студенти, та його політика [13, с. 39].

Рис. 1.3. Фактори впливу на ставлення студентів до грошей

Джерело: складено автором за даними [13]

На найбільшу увагу заслуговують чинники мікрорівня, які мають безпосереднє відношення до особистості студентів. Найбільш значущими «зовнішніми» чинниками ставлення студентів до грошей є чинники, які мають відношення до формального статусу студентів у соціальній спільноті, зокрема: соціально-демографічні чинники – стать, вік, сімейний стан, склад батьківської сім'ї; соціально-економічні чинники – соціальне походження, майновий статус сім'ї; професійно-організаційні чинники – курс навчання, тип навчання, форма оплати навчання. Найбільш значущими «внутрішніми» чинниками ставлення студентів до грошей, які мають відношення до їх особистісних характеристик, можна віднести наступні їх характеристики: особливості мотивації – загально-життєва, ділова спрямованість, мотивація досягнення; особливості орієнтації студентів на процес праці і на процес заробітку грошей; особливості локус-контролю – екстернальний чи інтернальний [13, с. 43].

Емоційне ставлення до грошей у студентському середовищі відзначається широким спектром переживань. У тих студентів, які мають стабільні фінансові ресурси, переважають почуття впевненості, свободи та можливості контролювати власне життя. Водночас для тих, хто стикається з нестачею коштів, гроші стають джерелом стресу, тривоги й відчуття залежності. Особливе місце займають ситуації порівняння, коли студенти співвідносять власний рівень доходів із фінансовими можливостями однолітків. Це може підсилювати як мотивацію до самореалізації, так і почуття меншовартості, особливо коли матеріальні відмінності стають надто очевидними. Психологічні характеристики ставлення до грошей значною мірою зумовлені соціальними впливами. Першочергову роль відіграє сімейне виховання, оскільки саме у сім'ї закладаються базові уявлення про природу грошей, способи їхнього здобуття та витрачання, формуються фінансові звички й установки.

Таким чином, ставлення студентів до грошей проявляється в наділенні ними грошей певним суб'єктивним змістом та цінністю, на формування яких впливають багато факторів. Психологічні характеристики ставлення до грошей у студентської молоді відзначаються багатовимірністю й суперечливістю. Гроші виступають водночас інструментом задоволення базових потреб і є символом соціального статусу. Вони пов'язані як з позитивними емоціями впевненості та свободи, так і з негативними переживаннями тривоги й залежності. Формування цих характеристик зумовлене сімейним вихованням, соціальним середовищем, культурними впливами та індивідуально-психологічними особливостями. Ставлення до грошей у студентські роки відображає прагнення до самостійності, пошук життєвих смислів, вплив культури споживання та індивідуальні особливості характеру.

Висновки за першим розділом

Гроші здійснюють значний вплив на поведінку як окремих людей, так і їх груп і суспільства загалом. Вони є не лише економічним інструментом, але й складним соціально-психологічним феноменом, який відображає систему цінностей особистості, впливає на її самооцінку, стиль життя і соціальні зв'язки. Своєрідність

грошей як особливої економіко-психологічної реальності, особливого символу проявляється в тому, що в грошах збігається «річ та думка», «матеріальне та ідеальне», що забезпечує їхню об'єктивну і суб'єктивну загальну сутність, представлену у свідомості. Відношення особистості до грошей регулюється не лише економічною доцільністю, але й нормами поведінки та системами цінностей, соціальними установками та стереотипами, пов'язаними з ними. Людська свідомість наділяє гроші різним символічним змістом і силою – гроші асоціюються з вищими цінностями (в тому числі моральними), а відношення людей до грошей часто є суперечливим. Гроші одночасно є «добром і злом», «силою і безпомічністю», вони символізують «любов та владу», «безпеку та волю».

Монетарна поведінка студентів – це сукупність установок, мотивів, звичок та стратегій, якими визначається ставлення молоді до грошей та способи їх використання. У студентському віці формуються базові фінансові звички, цінності та пріоритети, що впливатимуть на економічну поведінку особистості впродовж усього життя. Водночас особливості цього вікового етапу, соціального статусу та економічних умов створюють унікальні психологічні передумови для формування монетарних моделей. Ставлення студентів до грошей значною мірою визначає їх психологічна зрілість. Студенти з високим рівнем самоконтролю та довгострокової мотивації частіше планують фінансові дії на перспективу, тоді як імпульсивні та емоційно нестійкі особи схильні діяти під впливом миттєвих бажань. Звідси виникає потреба у формуванні навичок відкладеного задоволення та розвитку фінансової дисципліни, що у майбутньому сприятиме не лише матеріальній, але й психологічній стабільності.

Одним із аспектів ставлення студентів до грошей є суб'єктивний матеріальний статус, що залежно від уявлень юнака про міру достатності, може мотивувати студентів до пошуку роботи, способів заробітку чи внутрішнього дозволу собі витратити гроші, зважаючи на їх доступність і батьківську підтримку.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАВЛЕННЯ ДО ГРОШЕЙ СТУДЕНТІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ СУБ'ЄКТИВНОГО МАТЕРІАЛЬНОГО СТАТУСУ

Для практичного дослідження психологічних особливостей ставлення студентської молоді до грошей було організовано і проведено емпіричне дослідження. Мета емпіричного дослідження – визначити психологічні особливості ставлення до грошей у студентів. Вказану мету емпіричного дослідження реалізовано у три етапи, кожен з яких має свою мету і завдання.

I. Підготовчий етап емпіричного дослідження, має на меті організацію дослідження психологічних особливостей ставлення до грошей у студентської молоді. Реалізується через виконання завдань:

- визначити вибірку опитуваних, розробити анкету для з'ясування демографічних, соціально-економічних характеристик вибірки;
- дібрати психодіагностичний інструментарій для дослідження психологічних особливостей ставлення до грошей у студентів;

II. Власне дослідницький етап емпіричного дослідження, має на меті опитування студентів для визначення психологічних особливостей їх ставлення до грошей. Протягом цього етапу передбачено реалізацію таких завдань:

- провести опитування студентської молоді через google-форми за обраними методиками;
- отримати результати та здійснити їх первинну обробку для дальшого аналізу психологічних особливостей ставлення до грошей у студентів.

III. Аналітичний етап емпіричного дослідження, має на меті проаналізувати отримані результати та встановити особливості зв'язків ставлення до грошей із базовими переконаннями студентів. Ця мета передбачає виконання таких завдань:

- проаналізувати психологічні особливості ставлення до грошей у студентів, прояви базових переконань молоді;

- проаналізувати особливості зв'язків ставлення до грошей із базовими переконаннями студентів;
- порівняти ставлення до грошей студентів із різним рівнем суб'єктивного матеріального статусу.

Перейдемо до опису вибірки опитуваних та підібраних методик дослідження для встановлення психологічних особливостей ставлення до грошей у студентській молоді.

2.1. Соціально-демографічні характеристики вибірки

Вибірку опитуваних склали 60 студентів, з них 30 хлопців та 30 дівчат віком від 20 до 25 років (рис. 2.1.).

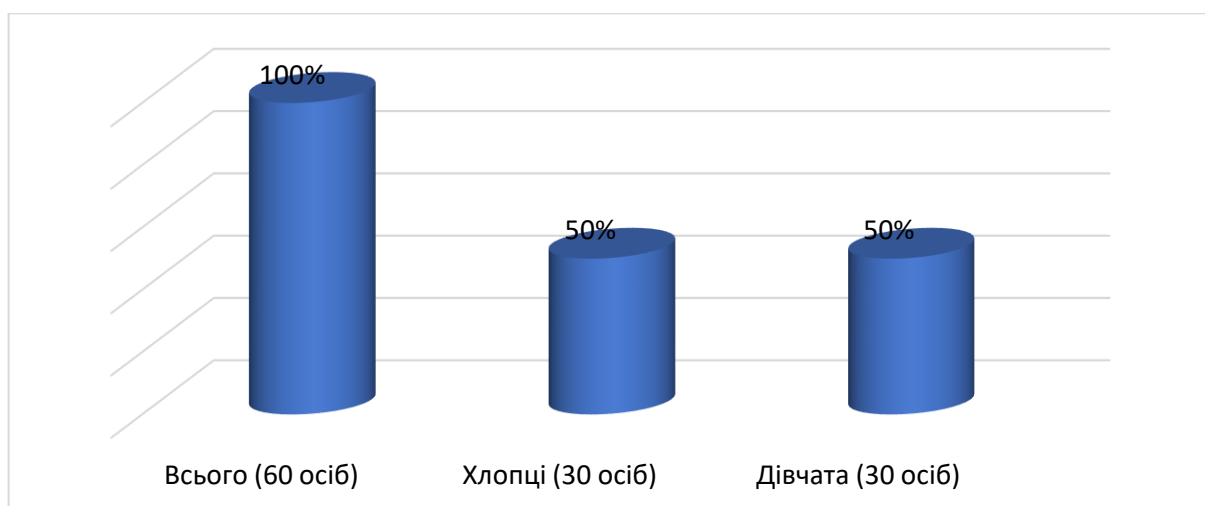

Рис. 2.1. Характеристики вибірки за статтю

Для уточнення зовнішніх соціально-демографічних характеристик при опитуванні респондентів було виділено блок запитань щодо їх віку, статі, освіти, професії, працевлаштування.

Нижче представлено опрацьовані результати опитування студентів за цими соціально-демографічними характеристиками. Аналізуючи природний соціальний статус: вік; стать опитуваних, ми відзначили, що серед студентів – 20 осіб віком до 20 років (33,3%); половина осіб із віком 20-25 років (50%); 10 осіб віком від 25 років (16,7%). За статтю - розподіл наведено вище на рис. 2.1. – по 50% хлопців та дівчат.

Аналізуючи досягнутий (набутий) соціальний статус опитуваних, бачимо, що за критерієм освіти у вибірці:

- 66,7% респондентів отримують першу вищу освіту (20 осіб);

- і третина мають неповну вищу освіту чи повну вищу освіту (по 5 осіб, разом 10 осіб – 33,3%). Вони навчаються на основі першої здобутої спеціальності, і зараз проходять процес перекваліфікації чи доповнення своїх професійних знань, розширення сфери їх застосування.

За професією – спеціальністю, за якою респонденти отримують вищу освіту – 20 осіб – «психологи» (студент за спеціальністю «053.Психологія» (Психологія) – 33,3%), ще є опитувані, які навчаються за спеціальністю «051.Управління персоналом та економіка праці» (Економіка) – (15 осіб – 25%). Решта опитуваних давали такі відповіді – «математика» (7 осіб – 11,7%); «українська мова» (6 осіб – 10%), «іноземна мова» (англійська і німецька) (6 осіб – 10%), «біологія» (6 осіб – 10%).

Щодо працевлаштування – переважними були такі відповіді:

- Не працевлаштований, навчаюсь у ЗВО на денній / заочній формі – 38 осіб (63,3%);

- Працевлаштований, на повний робочий день (освіта здобувається заочно) – 12 осіб (20%).

- Працевлаштований, на неповний робочий день (освіта заочна) – 10 осіб (16,7%).

Отже, серед опитаних студентів переважна більшість є молоддю віком 20-25 років, навчаються за спеціальностями «психологія» та «економіка», першу вищу освіту, не працевлаштовані (навчально-професійна діяльність у ЗВО є основним видом занять). За статтю у вибірці по 50% хлопців та дівчат, що дає змогу проаналізувати відмінності щодо поглядів студентів і студенток на гроші та уявлень про їх адекватне використання в сучасних умовах життя під час війни.

2.2.Характеристика методів дослідження

Для проведення дослідження вибрано методи опитування та анкетування. Опитування трактується у психологічній літературі як «найпоширеніший метод збору інформації, що передбачає звернення до когнітивної сфери респондента, його уявлень, знань про себе, власні риси особистості і поведінку» [44, с. 6]. Можливі відповіді «так» чи «ні», а також може використовуватися шкала в балах для оцінки своєї згоди із пропонованими твердженнями, характеристиками особистості тощо. Важливою є якісна інтерпретація та аналіз отриманих результатів.

Анкетування трактується як «метод збору даних, що ґрунтується на опитуванні за допомогою анкет, що містять ряд запитань (відкритих і закритих), на які може пропонуватися ряд відповідей) [44, с. 6].

Для проведення дослідження обрано такі психодіагностичні методики:

- Анкета «Ставлення до грошей у студентської молоді» (авторська розробка) (додаток Б);
- Метод числового шкалювання для визначення рівня суб'єктивного матеріального статусу студентів (додаток В);
- Метод вільних асоціацій (додаток Г);
- Метод незавершених речень (додаток Г);
- Шкала «Віра в силу грошей» (І. Кряж) (додаток Д);
- Методика «Шкала грошових уявлень та поведінки» (ШГУП) (А. Фернем, в адаптації М. Сімків) (додаток Е);
- Методика вивчення фундаментальних припущень (базових переконань) Р. Янов-Бульман (переклад та адаптація Г. Чайки) (додаток Ж).

Розглянемо особливості використання підібраних методик:

Анкета «Ставлення до грошей у студентської молоді» (авторська розробка) (додаток Б) призначена для встановлення соціально-демографічних показників опитуваних та їх ставлення до грошей. При розробці питань анкети скористалися ідеями українських науковців І. Зубіашвілі [10, с. 41]. Л. Карамушки і

О. Ходакевич [13] щодо ставлення молоді до грошей та сформованості у них монетарної поведінки.

Розроблена нами анкета складається із питань двох блоків:

I блок питань. «Соціально-демографічні показники», що дає інформацію про:

- природний соціальний статус: вік; стать опитуваних;
- досягнутий (набутий) соціальний статус: освіту; професія (спеціальність, за якою респонденти отримують вищу освіту); працевлаштування;

II блок питань. «Ставлення до грошей, фінансова обізнаність, економічна соціалізація, монетарна поведінка» включає ряд запитань щодо: оцінки респондентами свого ставлення до грошей (позитивного, нейтрального, негативного); визначення переваг у розумінні функціонального призначення грошей в їхньому житті; оцінки свого матеріально-економічного стану і міри задоволеності ним; способів отримання грошей, яким респонденти надають перевагу; розуміння сутності поняття «монетарна поведінка»; способів отримання великого прибутку; задоволеності респондентів своєю фінансовою поведінкою та сформованими уявленнями про гроші, особистісними рисами, що відображаються у Ваших взаємовідносинах з грошима.

Опрацювання відповідей респондентів відбувається за допомогою методу контент-аналізу, що дає змогу визначити загальну тенденцію ставлення студентської молоді до грошей, уявлень опитуваних про гроші, їх роль у житті, адекватність ставлення до процесу їх заробляння, накопичення, зберігання, витрачення та ін.

Метод числового шкалювання для визначення рівня суб'єктивного матеріального статусу студентів (додаток В) призначений для діагностики рівня матеріального статусу респондентом. Ми пропонували студентам оцінити рівень суб'єктивного матеріального статусу (матеріального добробуту і задоволення ним) за шкалою від 1 до 10, де 1 бал – низький рівень, а 10 – найвищий рівень». Опрацювання результатів відбувається за відповідями, де можна виділити такі рівні суб'єктивного матеріального статусу: 0-4 бали – низький рівень, 5-7 – середній, 8-10 високий.

Метод вільних асоціацій (додаток Г) Ми пропонували учасникам записати слова та словосполучення, які першими спадають на думку у зв'язку зі словом «гроші».

Метод незавершених речень (додаток Г) (модифікований нами) спрямований на визначення ставлення студентів до грошей. За інструкцією досліджувані записували відповіді-продовження на твердження 1) «Гроші для мене – це ...»; 2) «Завдяки грошам я....»; 3) «Без грошей я не можу».

Шкала «Віра в силу грошей» (І. Кряж) (додаток Д) спрямована на визначення уявлень респондента про гроші.

Респонденту пропонується 10 питань, на які він має відповісти, обравши за кожним з них – одну із відповідей, промаркованих від 1 (зовсім не погоджуюсь) до 7 (цілком погоджуюсь). Питання стосуються ролі грошей у житті респондента, його установок про здатність грошей вирішувати всі проблеми, долати кризи, про особливості заробітку грошей тощо. У шкалі наведені тестові норми, за якими визначаються рівні прояву віри у силу грошей за такими субшкалами:

- інтегральна «шкала віри в силу грошей» (високий, середній, низький рівні віри в те, що гроші здатні вирішувати будь-які зовнішні та внутрішні проблеми людини);
- сприйняття грошей як опори («шкала гроші як опора»);
- сприйняття грошей як мірила, оцінки (шкала «гроші як мірило»);
- сприйняття грошей як ознаки, умови благополуччя (шкала «гроші як запорука благополуччя») [23, с. 60].

Методика «Шкала грошових уявлень та поведінки» (ШГУП) (А. Фернем, в адаптації М. Сімків) (додаток Е) призначена для діагностики грошових установок респондента. Методика розроблена А. Фернемом, перекладена на українську мову та апробована М. Сімків. Опитувальник методики містить 47 тверджень, які потрібно оцінити за шкалою від 1 до 5 відповідно до міри згоди із кожним твердженням. При опрацюванні результатів сирі бали за таблицею тестових норм переводяться у стандартизовані Т-бали, за якими визначаються рівні прояву за кожною шкалою – 1-4 стени свідчать про низькі показники, 5-6 стени – про середні,

а 7-10 стенів – про високі показники. При інтерпретації результатів беруться до уваги лише високі і низькі значення за кожною шкалою, середні стени не аналізуються.

Визначаються такі шкали:

- «грошова одержимість».

При високих проявах людина відчуває постійну потребу у грошах, готова на будь-які можливості (у межах закону) для їх отримання, збереження, примноження. Вважає, що її прибуток менший, чим вона заслуговує, відчуває себе недостатньо задоволеною собою порівняно із особами, які заробляють більше. При низьких значеннях – людина вважає, що не варто постійно тривожитися за гроші, це не єдина важлива річ у житті, і вони не вирішують всіх проблем. Відчуває себе рівноцінною поруч з людьми, які заробляють більше.

- «влада (сила) грошей».

При високих показниках людина сприймає гроші як засіб владного впливу на інших людей, як інструмент для досягнення своїх цілей. Респондент гордиться своїми статками, використовує гроші, щоб управляти людьми, купувати їх прихильність тощо. При низьких значеннях гроші не є предметом гордості для респондента, він не використовує їх як інструмент для керівництва іншими, не висловлює свою перевагу над тими, у кого їх менше.

- «економність».

При високих показниках – людина намагається економити гроші, довго приймає рішення про покупки, надає перевагу речам довгострокового використання, має потребу у виторгуванні знижки. Завжди знає точні суми грошей, які є в неї на рахунках. Гордиться своїм стилем життя, намагається вчасно все сплачувати, запобігаючи штрафам. При низьких показниках людина не економить, не вміє накопичувати кошти. Не завжди знає, скільки точно має грошей на рахунках, не приховує джерел доходів, адже все одно швидко витрачає і має постійну потребу в кредитах для підтримання нормального рівня функціонування.

- «неадекватна поведінка з грошима».

За високих значень людина часто підпадає від вплив моди, може купувати речі лише при наявності знижки (незалежно від того, чи вони потрібні). Важко витрачає гроші на себе, охоче купує все для інших. Відчуває провину, коли витрачає гроші, але вважає, що не може змінювати своє фінансове становище і погано його контролює. При низьких значеннях людина адекватно поводить з грошима, контролює своє фінансове становище. Легко приймає рішення про покупки для себе, купляє потрібні речі незалежно від наявності знижок та акцій. Не відчуває провини за марнотратство, оскільки відрізняється раціональним підходом до грошей та їх наявності [39, с. 300-303].

«Методика вивчення фундаментальних припущень» (базових переконань) Р. Янов-Бульман (переклад та адаптація Г. Чайки) (додаток Ж) призначена для діагностики базових переконань особистості, що впливають на її самоставлення, ставлення до людей, до оточуючого світу, віри у себе і власну удачу тощо.

Текст методики включає 32 твердження, які респондент має оцінити за мірою згоди від «зовсім не згоден» до «цілком згоден» (від 1 до 6). Опрацювання результатів відбувається за 8 шкалами відповідно до ключа методики, де наведено прямі і зворотні питання, які підраховуються у прямому і реверсивному порядку. За цією методикою визначаються такі базові твердження, що відображені через 8 шкал:

- 1) прихильність світу (довіра до світу, який є прихильним для респондента);
- 2) доброта людей (віра у доброту людей);
- 3) справедливість світу (віра у те, що світ є справедливим, і завжди добро перемагає);
- 4) контрольованість світу (впевненість у тому, що людина, докладаючи зусиль, може контролювати перебіг подій, впливати на успішність своєї діяльності);
- 5) випадковість як принцип розподілу того, що відбувається, різних подій (думка про те, що все у світі випадково (дає змогу не брати від повільності на себе за дійсно важливі справи));
- 6) цінність власного «Я» (позитивне самоставлення, віра у свої здібності і сили адекватно реагувати на виклики середовища, вирішувати проблеми);

7) ступінь самоконтролю (здатність управляти собою, емоціями, поведінкою, впливати на поточні події, що відбуваються);

8) ступінь удачі, чи везіння (віра у свою «удачливість», можливість досягати високих результатів за найменшого докладання зусиль). Оптимальними вважаються показники, вищі за середні (не менше 3,5 балів). А показник випадковості має бути нижчим за вказані значення. Далі визначаються інтегральні показники (фундаментальні припущення):

1. Уявлення про доброзичливість навколишнього світу (середнє арифметичне значення за шкалами «Прихильність світу» і «Доброта людей»);

2. Уявлення про сенс світу (середнє арифметичне за шкалами «Справедливість світу», «Контрольованість світу» і зворотнім значенням шкали «Випадковість»).

3. Уявлення про власну гідність (середнє арифметичне за шкалами «Цінність «Я», «Самоконтроль» і «Везіння»).

На основі цих показників визначаються особливості фундаментальних припущень (базових переконань) особистості про світ, про наявність сенсу у світі, про себе і цінність власного існування [47, с. 22-24].

Процедура дослідження включала проведення опитування студентів протягом місяця за допомогою google-форм за обраними методиками; отримання результатів та їх опрацювання методами якісного та кількісного аналізу, математичної статистики. Отримані дані, що висвітлюють психологічні особливості ставлення до грошей у студентської молоді з різним рівнем суб'єктивного матеріального статусу та зв'язки цих ставлень із зовнішніми (соціально-демографічні і соціально-економічні) та внутрішніми (базові переконання) характеристиками, наведено у наступному розділі роботи.

Висновки за другим розділом

Для практичного дослідження психологічних особливостей ставлення студентської молоді до грошей було організовано і проведено емпіричне

дослідження. Визначено цілі і завдання трьох етапів його проведення – підготовчого, власне дослідницького, аналітичного. Вибірку опитуваних склали 60 студентів, з них 30 хлопців та 30 дівчат віком від 20 до 25 років.

Припускаємо, що ставлення до грошей у студентів пов'язане із базовими уявленнями про світ (його прихильність та справедливість), ставленням до себе (визнання своєї гідності і самоповаги), ставленням до оточуючих людей, із системою світоглядних уявлень про життя. А тому для проведення дослідження обрали такі методики:

- Анкета «Ставлення до грошей у студентської молоді» (авторська розробка);
- Метод числового шкалювання для визначення рівня суб'єктивного матеріального статусу студентів;
- Метод вільних асоціацій;
- Метод незавершених речень (модифікований нами);
- Шкала «Віра в силу грошей» (І. Кряж);
- Методика «Шкала грошових уявлень та поведінки» (ШГУП) (А. Фернем, в адаптації М. Сімків);
- Методика вивчення фундаментальних припущень (базових переконань) Р. Янов-Бульман (переклад та адаптація Г. Чайки).

Після проведення опитування студентів отримано результати, що свідчать про особливості їх ставлення до грошей, та про зв'язки із зовнішніми (соціально-демографічними та соціально-економічними) та внутрішніми (базові переконання) характеристиками, про особливості ставлення до грошей у студентів з різним рівнем суб'єктивного матеріального статусу. Результати аналізу даних емпіричного дослідження наведено в наступному розділі роботи.

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАВЛЕННЯ ДО ГРОШЕЙ СТУДЕНТІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ СУБ'ЄКТИВНОГО МАТЕРІАЛЬНОГО СТАТУСУ

3.1. Аналіз результатів за методом анкетування

Проаналізуємо отримані результати за всіма використаними методиками, анкетами, опитувальниками. Першою було використано анкету «Ставлення до грошей у студентської молоді» (авторська розробка) (додаток Б). За першим питанням дослідницького блоку питань, присвяченого визначенню ставлення студентів до грошей, їх фінансової обізнаності, особливостей економічної соціалізації, монетарної поведінки, встановлено наступні відповіді. Визначаючи оцінку респондентами свого ставлення до грошей (позитивного, нейтрального, негативного), встановили перевагу позитивного ставлення (у 70% осіб) (рис. 3.1.).

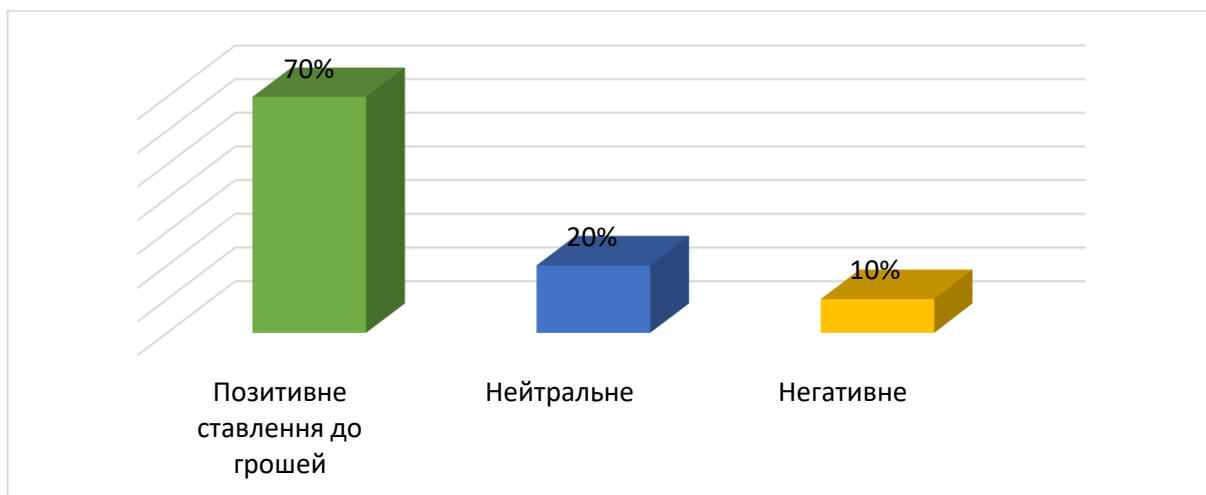

Рис. 3.1. Ставлення студентів до грошей

Тобто більшість опитаних мають позитивне, адекватне ставлення до грошей, вони впевнені у власній здатності заробляти гроші (зараз, у майбутньому) – 70%. У 20% студентів встановлено нейтральне ставлення до грошей. Вони вважають гроші засобом досягнення мети, однак не найголовнішим ресурсом у своєму житті. І решта опитаних – 10% мають негативне ставлення до грошей, постійно відчують брак коштів для задоволення найнеобхідніших потреб. Вважають себе не здатними до заробляння великих грошей, не гідними до їх отримання у подарунок.

Далі ми запитували студентів щодо визначення переваг у розумінні функціонального призначення грошей в їхньому житті. Отримали такі відповіді: для відчуття безпеки, успіху, стабільності, матеріального добробуту – 25 осіб – 41,7%; для задоволення власних життєво важливих потреб (для виживання) – 9 осіб – 15%; для збагачення, відчуття себе багатим – 9 осіб – 15%; для забезпечення відчуття свободи у житті – 6 осіб, 10%; для розваг; для можливості не працювати, а лише розважатися – 5 осіб – 8,3%; для саморозвитку – 3 особи – 5%; для допомоги іншим людям (близьким та іншим) – 3 особи – 5%. На третє запитання щодо оцінки свого матеріально-економічного стану і міри задоволеності ним отримано такі відповіді (рис. 3.2.).

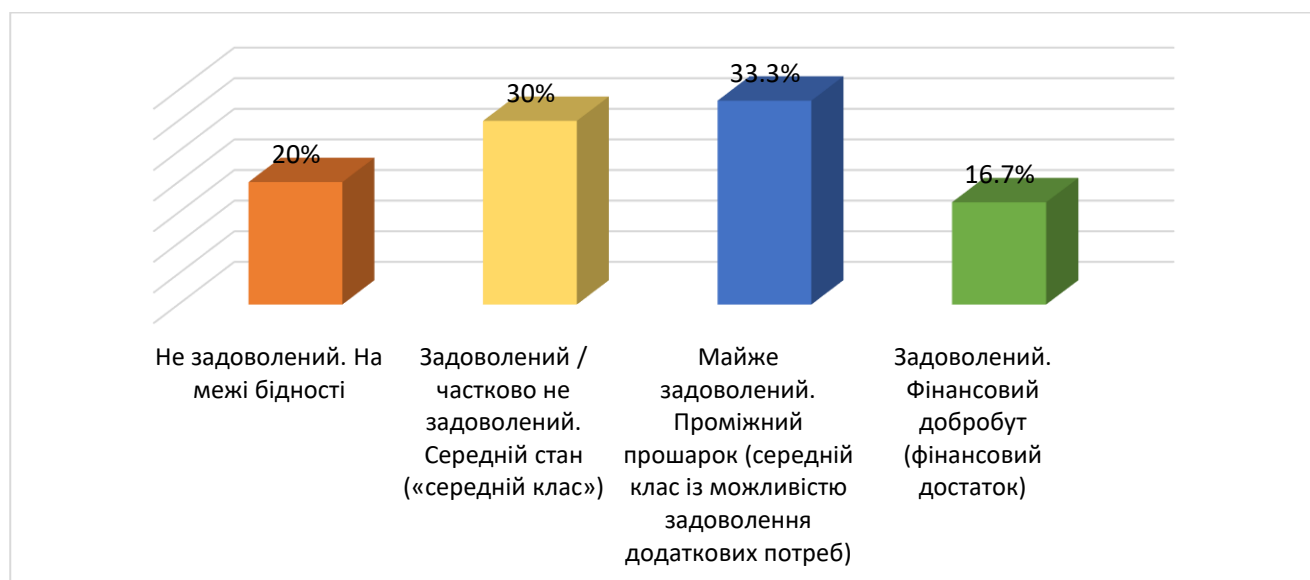

Рис. 3.2. Задоволеність своїм матеріально-економічний станом у студентів

Не задоволеними своїм станом є 20% студентів, вони вважають, що перебувають «на межі бідності» (за межею бідності), грошей вистачає лише на найнеобхідніше, і то не завжди. Третина студентів (30% осіб) мають помірну задоволеність своїм станом «середнього класу», частина з них задоволені (8 осіб 13,3%), частина – не задоволені (10 осіб, 16,7%). Але визначають свій матеріально-економічний стан як середній стан («середній клас»), помірне фінансове забезпечення, вважають, що грошей їм вистачає на задоволення базових потреб.

Ще третина опитаних (33,3%) відносять себе до «проміжного прошарку» (середній клас із можливістю задоволення не лише базових потреб, а й

саморозвитку, розваг). Вони переважно задоволені власним матеріально-економічним станом (16 осіб – 26,7%, і ще 4 особи мають не задоволеність таким станом – 6,7%). Решта опитаних мають задоволеність своїм матеріально-економічним станом, відносять себе до категорії «фінансовий добробут» (фінансовий достаток). Вважають, що грошей вистачає на всі потреби (16,7%).

Найвищих показників задоволеності своїм матеріально-економічним станом серед студентів не встановлено. Ніхто з опитуваних не вказав, що відносить себе до класу «багатих», які мають великі матеріальні статки, багатовікові накопичення, відомий родовід. Ймовірно, це пов'язане як із складним історичним минулим українського народу, де втрачалися попередньо надбані батьками та старшим поколінням статки, або із тим, що діти дійсно багатих батьків, які мають відомий родовід та багатовікові накопичення, навчаються в елітних закладах вищої освіти закордоном, де мають більше можливостей і оптимістичних прогнозів для подальшого майбутнього працевлаштування і успішного життя.

На четверте питання щодо способів отримання грошей, яким респонденти надають перевагу, отримано такі відповіді: чесне і самостійне заробляння грошей (праця, отримання заробітної плати за виконання певного виду професійної діяльності) – 37 осіб, 61,7%; легкий прибуток (укладання вигідного шлюбу, пошук можливостей для отримання спадку, виграшу в азартних іграх, у лотерею тощо) – 8 осіб, 13,3%; «розраховую на подарунки від батьків і партнерів без докладання значних фізичних чи інтелектуальних зусиль, використання емоційних і часових ресурсів» – 15 осіб – 25%. Щодо розуміння сутності поняття «монетарна поведінка» опитані дали такі відповіді: «не знаю, щось пов'язане з грошима» – 10 осіб, 16,7%; «оперуванням грошовими ресурсами на основі сформованих установок і правил поведінки з грошима, узгодження різних ресурсів у житті (особистісних, матеріальних, економічних)» – 15 осіб, 25%; «раціональне використання грошей, фінансова обізнаність про особливості їх розподілу, планування бюджету, вміле використання грошей для забезпечення успішного майбутнього (інвестування, депозити та ін.)» – 35 осіб, 58,3%.

Щодо способів отримання великого прибутку отримано такі відповіді (рис. 3.3).

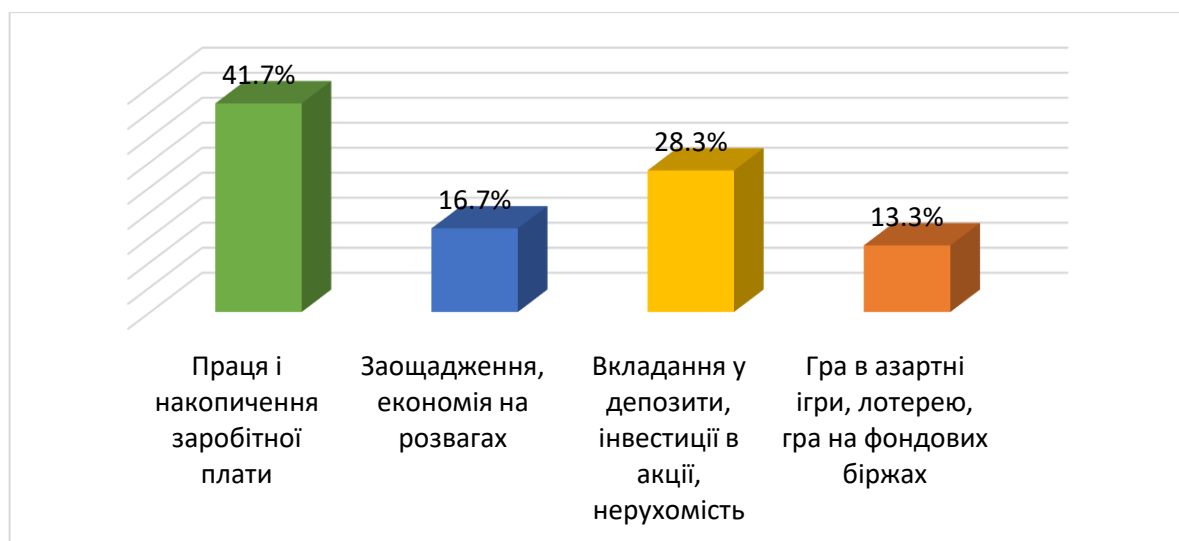

Рис. 3.3. Думки студентів щодо способів отримання великого прибутку

Серед способів отримання прибутку переважним є «праця і накопичення заробітної плати» (41,7%). Ще 28,3% студентів вважають, що це «вкладання у депозити, інвестиції в акції, нерухомість». На думку 16,7% студентів важливим способом досягнення великих статків є «заощадження, економія на розвагах». А 13,3% студентів обрали переважні відповіді щодо «ігор в азартні ігри, лотерею, гра на фондових біржах». Далі ми запитували щодо задоволеності респондентів своєю фінансовою поведінкою та сформованими уявленнями про гроші (рис. 3.4.).

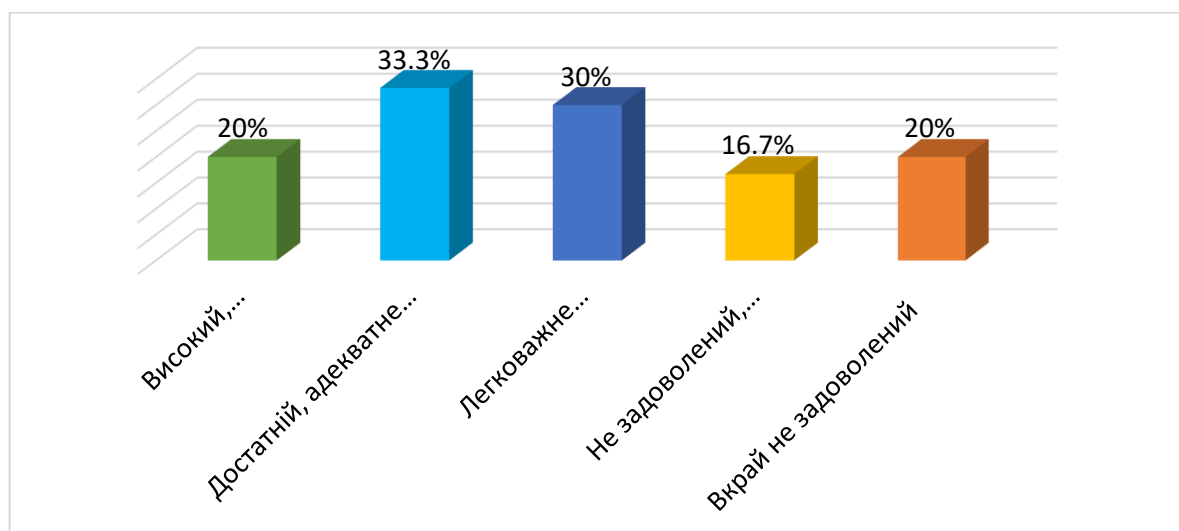

Рис. 3.4. Міра задоволеності своєю фінансовою поведінкою у студентів

Задоволеними своєю фінансовою поведінкою є 20% осіб. Вони отримують задоволення від отримання, зберігання, накопичення, витрачання грошей (незалежно від їх кількості). Ще третина опитаних мають достатній рівень задоволення своєю фінансовою поведінкою (33,3%), вони адекватно ставляться до процесу заробляння і витрачання грошей, свідомо контролюють потік витрат, дотримуються дисципліни, здатні накопичити на вартісні речі і придбати їх. У третини студентів спостерігається легковажне ставлення до грошей (30%), вони не задумуються про це, охоче витрачають гроші на будь-які імпульсивні бажання. Ще у 16,7% осіб встановлено складне ставлення до грошей, вони не задоволені своєю фінансовою поведінкою, важко заробляють гроші, і дуже переживають, коли доводиться їх витрачати, нехай навіть на потрібні речі. І ще 20% осіб вкрай незадоволені, не вміють заробляти і зберігати гроші, постійно відчують нестачу коштів на забезпечення базових потреб і необхідних речей.

Далі було використано метод числового шкалювання для визначення рівня суб'єктивного матеріального статусу студентів (додаток В). Ми пропонували студентам оцінити свій рівень матеріального статусу (матеріального добробуту і задоволення ним). Опитувані позначали на шкалі від 1 до 10, як вони оцінюють свій суб'єктивний матеріальний статус. Далі ми визначали такі прояви їх оцінювання свого матеріального статусу (рис. 3.5.).

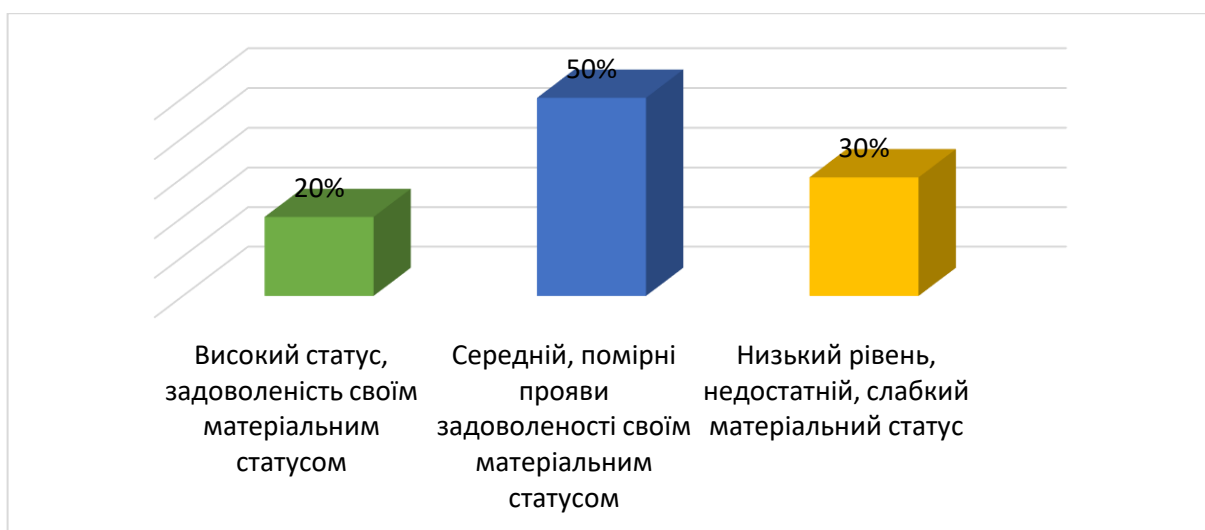

Рис.3.5. Суб'єктивний матеріальний статус у студентів

Більшість опитаних оцінюють свій матеріальний статус як середній, проявляють помірні оцінки задоволеності власним матеріальним становищем, здатністю задовольняти базові потреби та бажання (50%). Ще 20% студентів мають високий статус, задоволені власним матеріальним станом, вважають, що їм на все вистачає грошей, вони здатні задовольнити свої потреби. І в решти 30% осіб встановлено низький рівень. Ці опитувані негативно оцінюють свій матеріальний статус, не задоволені власною здатністю забезпечувати свої потреби і бажання.

Опитуючи студентів методом вільних асоціацій та незакінчених речень, ми отримали такі дані щодо їх асоціації до слова «гроші»: «Цінність» – 50%; «Те, чого у мене нема» – 33,3%; «Щось захмарне (міфічне)» – 16,7%; «Те, що є у батьків, але не у мене» – 15%; «Папірці і монети» – 10%; «Примарна мрія» – 10%; «зелень, «капуста» – 5%; «денюшка» (ласкава назва грошей) – 5%. Продовжуючи речення «гроші для мене – це», студенти давали такі відповіді: «Достаток» – 100%; «Безпека» – 100%; «Можливості» – 100%; «Комфорт» – 73,3%; «Успіх» – 73,3%; «Статки» – 66,7%; «Прибуток» – 56,7%; «Свобода» – 55%; «Задоволення («кайф»)» – 50%; «Прогрес» – 33,3%; «Нема» – 33,3%

Далі продовжуючи речення, «Завдяки грошам я....», студенти давали такі відповіді: «Куплю білет додому» – 20%; «Сходжу в кінотеатр» – 15%; «Пригощу друзів (пивом, смаколиками)» – 15%; «Досягну успіху в компанії друзів» – 15%; «Заплачу за навчання» – 15%; «Заплачу за оренду квартири» – 10%; «Куплю піцу» – 10%; «Куплю машину» – 5%. Відповідаючи на твердження «Без грошей я не можу», студенти давали такі відповіді-продовження: «Не можу відчувати себе щасливим, задоволеним життям» – 73,3%; «Не можу виїхати закордон» – 66,7%; «Не можу (просто не можу)» – 50%; «Не можу отримати освіти» – 50%; «Не можу жити» – 20%; «Не можу забезпечити собі порядний рівень життя» – 20%; «Не можу заплатити за їжу, світло, інтернет» – 15%. Проаналізуємо психологічні показники ставлення до грошей у студентів, що відображаються в їхніх уявленнях про гроші, про віру у силу грошей, а також базових переконаннях щодо світу, себе і власної здатності впливати на перебіг подій у своєму житті. Ці дані представлено нижче, зокрема спочатку визначено характеристики віри у силу грошей, уявлення про гроші

та базові переконання, а далі представлено дані щодо особливостей їх проявів у студентів з різними характеристиками ставлення до грошей.

3.2. Аналіз психологічних особливостей ставлення до грошей у студентів

Використовуючи шкалу «Віра в силу грошей» (І. Кряж) (додаток Д), отримали такі відповіді студентів (рис. 3.6.).

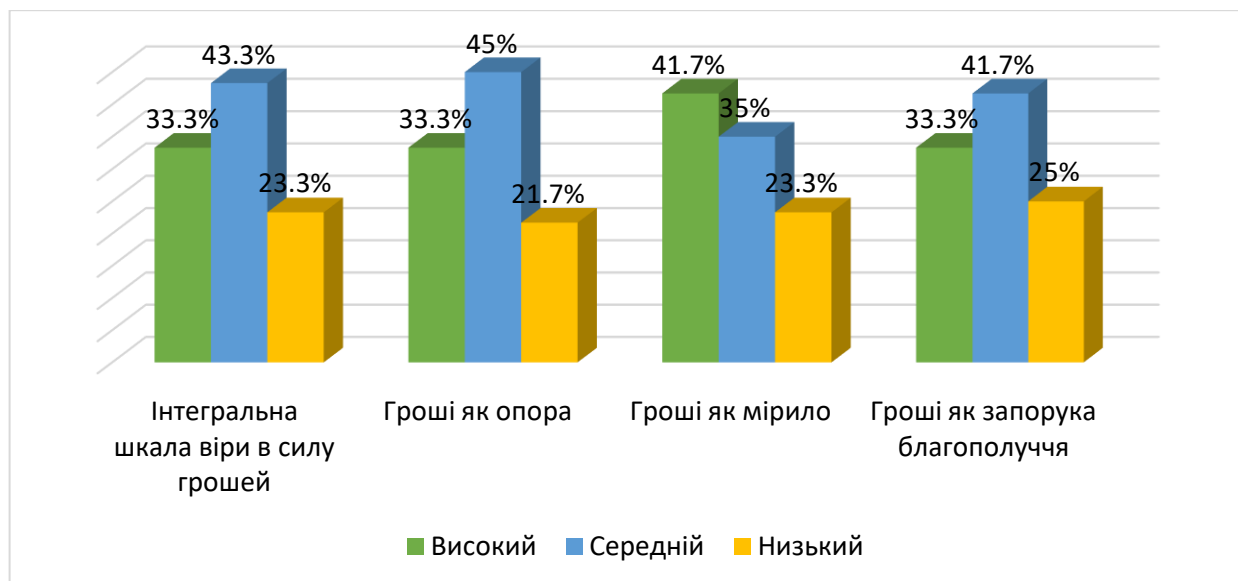

Рис. 3.6. Показники віри у силу грошей у студентів

Проаналізовано рівні прояву віри у силу грошей у студентів. За інтегральною «шкалою віри в силу грошей» встановлено перевагу середнього рівня віри у силу грошей у 43,3% осіб. Ці опитувані мають помірні прояви віри в те, що гроші здатні вирішувати будь-які зовнішні та внутрішні проблеми людини. Ще у третини встановлено високий рівень сили віри у гроші (33,3%), ці опитувані вважають, що гроші можуть вирішити всі їхні проблеми, і що будь-які матеріальні блага чи духовні цінності можна купити. І для решти 23,3% властивий низький рівень, вони не вірять у силу грошей, у їх можливість вирішити всі проблеми. Також встановлено перевагу середнього рівня сприйняття грошей як опори («шкала гроші як опора») – у 45% студентів, ще у 33,3% встановлено високий рівень. 21,7% студентів мають низький рівень віри у те, що гроші є опорою у житті.

За шкалою «гроші як мірило» більшість мають високий і середній рівні (41,7% та 35%). А для 23,3% студентів не властиве сприйняття грошей як мірила, оцінки, вони мають низький рівень за цією шкалою.

За шкалою «гроші як запорука благополуччя» третина опитаних мають високий рівень сприйняття грошей як ознаки, умови благополуччя, вони вважають, що гроші тісно пов'язані із відчуттям щастя, задоволеності собою і різними сферами життя. У 41,7% осіб встановлено середні прояви, а низький рівень – мають 25% осіб, вони не сприймають гроші як безумовну ознаку благополуччя в житті.

Використовуючи методику «Шкала грошових уявлень та поведінки» (ШГУП) (А. Фернем, в адаптації М. Сімків) (додаток Е), отримано такі результати опитування студентів (рис. 3.7.).

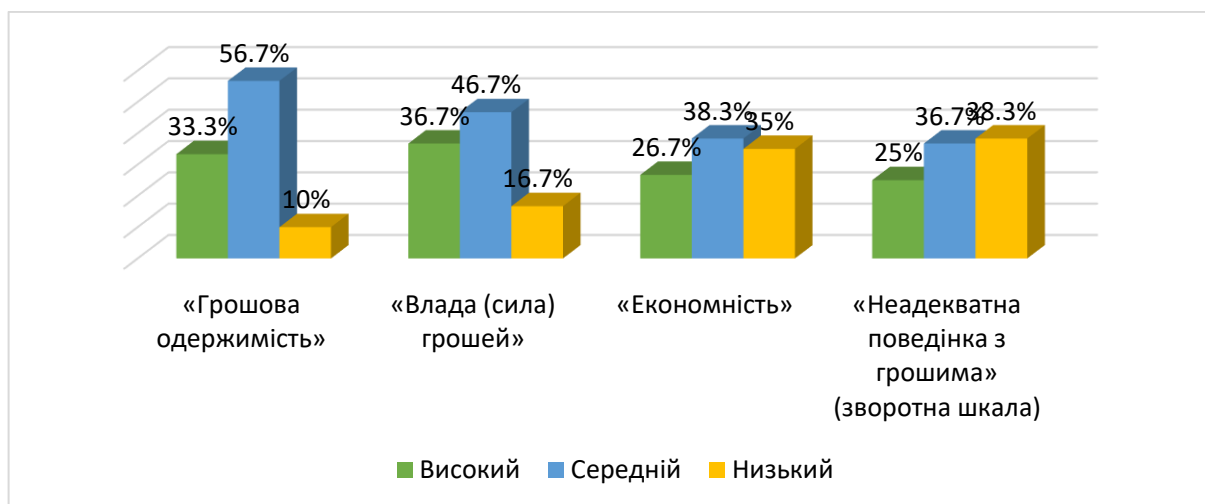

Рис. 3.7. Грошові уявлення у студентів

Проаналізувавши уявлення студентів про гроші, бачимо, що уявлення типу «грошової одержимості» мають 33,3% осіб на високому рівні. Вони відчують постійну потребу у грошах, вважають, що їх недостатньо, знають, куди б могли їх витратити (на базові потреби чи щось неймовірне). Ці опитувані вважають, що готові на будь-які законні можливості, щоб отримати гроші, примножити їх, збагатитися, щоб мати змогу реалізувати свої бажання у житті. Також вони вважають, що мають менші прибутки, чим заслуговують, відчують меншу задоволеність собою порівняно із людьми, які заробляють більше грошей. У 56,7% осіб встановлено середній рівень, вони мають менше зацікавленість на зароблянні чи

одержанні грошей легким шляхом. Вони поважають себе і відчують себе рівноцінно поруч з людьми, які заробляють більше грошей. У 10% осіб встановлено низький рівень, вони більш легковажні та вважають, що не потрібно постійно хвилюватися через гроші, адже це не єдина важлива річ у житті. Ці опитувані вважають, що гроші не здатні вирішувати всіх проблем, а тому не варто так сильно за них турбуватися. Адекватно поведуться і почують себе порівняно з людьми, які заробляють більше, не заздрять їм.

У 36,7% студентів виявлено високий рівень уявлень щодо «влади (сили) грошей». Ці опитувані сприймають гроші як засіб здійснення влади над іншими, як інструмент владного впливу на оточуючих, як інструмент, щоб досягати власних цілей. Вони гордяться власними статками, використовують гроші для управління іншими людьми (наприклад, можуть купувати їхню прихильність подарунками). У 46,7% осіб встановлено середній рівень, а в решти 16,7% – низький. Ці респонденти не вважають, що їхні статки і досягнутий майновий стан є предметом гордості, вони не використовують гроші як інструмент для управління іншими, не висловлюють власну перевагу над тими людьми, хто заробляє менше, чи хто має менші можливості своєї сім'ї. Майже третина опитаних студентів мають високий рівень уявлень «економність» (26,7%). Вони намагаються економити гроші, не витрачають їх на необдумані покупки. При здійсненні покупки вагаються, довго приймають рішення, надають перевагу предметам, які можна використовувати тривалий час. Мають внутрішню потребу в отриманні знижки, додаткових бонусів, намагаються торгуватися для отримання мінімальної ціни. Точно знають свої запаси грошей (у гаманці та на картці). Загалом не відчують пригнічення через обмежені можливості, бо економлять і гордяться своїм стилем життя. Уникають штрафів, завжди все сплачують вчасно. Ще 38,3% осіб мають середній рівень економності, вони намагаються економити, не витрачають грошей на легковажні покупки, все продумують заздалегідь, складаючи списки придбань, іноді можуть порадувати себе незначними подарунками. При купівлі дороговартісної техніки роздумують, довго приймають рішення. Решта опитаних мають низький рівень економності (35% студентів), вони не економлять, не вміють накопичувати кошти. Не уявляють чіткої

суми грошей у гаманці та на карткових рахунках у банку. І навіть маючи постійне джерело прибутків, з якого можна було б відкладати і накопичувати гроші, все одно швидко витрачають гроші, часто беруть кредити, щоб підтримати позитивний рівень власного функціонування. Така поведінка є типовою для студентів, які не задумуються про накопичення, а витрачають гроші відразу, як вони у них з'явилися.

За шкалою «неадекватна поведінка з грошима» бачимо, що високий рівень, притаманний для 25% студентів, є не оптимальним і вказує на підпадання студентів під вплив моди, маніпуляцій рекламних роликів, придбання товарів під впливом маркетингових акцій, знижок, навіть якщо ці товари не потрібні. Вони складно витрачають гроші на себе, однак обдаровують рідних, друзів, завжди допомагають іншим. Себе вважають не гідними гарних подарунків, відчують провину, коли витрачають гроші на себе. Також вони не вміють контролювати свої витрати, вважають, що не можуть змінити своє фінансове становище. У 36,7% студентів виявлено середній рівень, а в решти (38,3%) – низький рівень, що вказує на адекватну поведінку у користуванні грошей. Ці респонденти адекватно поведуться з грошима, контролюють своє фінансове становище. Вони легко купують товари, які їм необхідні, незалежно від наявності знижок чи акцій. Легко витрачають гроші на себе, не відчують провини за це. Володіють раціональним підходом до розподілу грошей на різні сфери життя, адекватно ставляться до факту наявності грошей.

Відповідно до проаналізованих результатів бачимо такі оптимальні прояви – середній рівень за шкалою «грошової одержимості» у 56,7%, середній рівень розуміння «влади грошей» (46,7%), помірні, середні прояви «економності» (у 38,3%) та низький рівень за шкалою «неадекватної поведінки з грошима» (у 38,3%). Тобто від третини до половини опитаних студентів мають адекватні уявлення про гроші та відповідну поведінку з їх отримання, витрачання, накопичення, раціонального розподілу та забезпечення собі позитивного функціонування на основі їх використання.

Застосовуючи «Методику вивчення фундаментальних припущень» (базових переконань) Р. Янов-Бульман (переклад та адаптація Г. Чайки) (додаток Ж), отримано такі результати опитування студентів (рис. 3.7.). Високий рівень уявлень

про доброзичливість навколишнього світу мають 41,7% осіб, які вважають що світ прихильний до них, а люди – мають добре ставлення. У 33,3% осіб встановлено середні, помірні появи цих переконань, а решта – мають низький рівень (25%). Вони недовіряють оточуючому світі, вважають, що світ не прихильний до них, а люди не демонструють гарного ставлення. Ці опитувані насторожено ставляться до оточуючих людей, підозрюють їх у корисливих цілях і намірах.

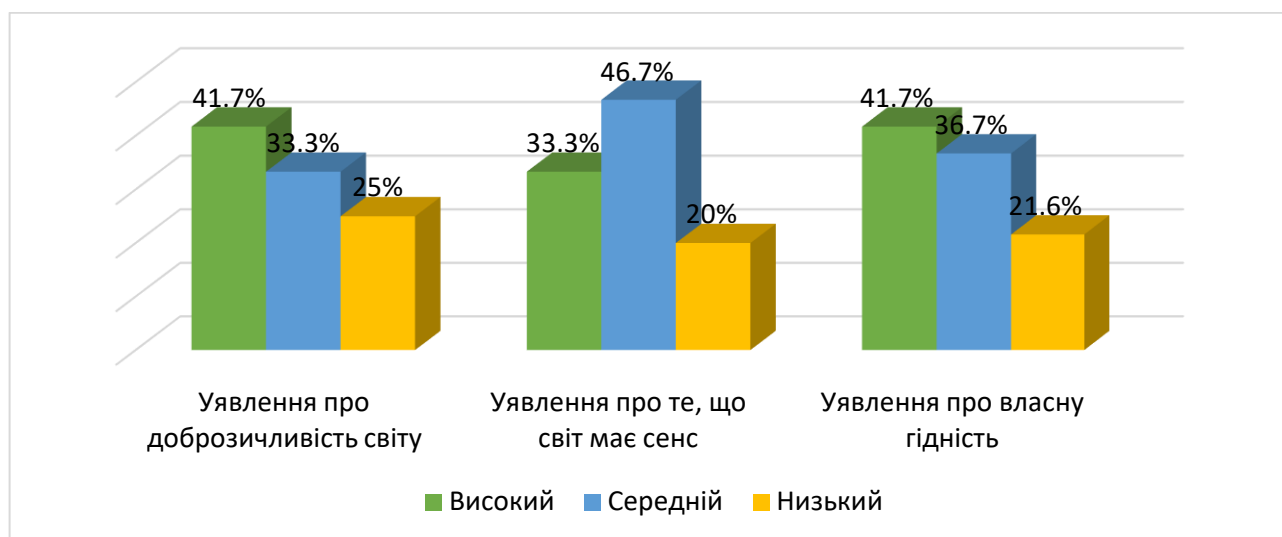

Рис. 3.8. Базові переконання у студентів

Щодо проявів уявлень про сенс світу – третина студентів мають високий рівень (33,3%), вони вважають, що події у світі розвиваються за справедливим шляхом. Намагаються докладати зусиль, щоб контролювати перебіг власної життєдіяльності та виконуваних справ, а тому вважають себе успішними, здатними на досягнення високих результатів у праці. При цьому вони визнають власні заслуги в успішному виконанні завдань, не вважають свої успіхи випадковими. У 46,7% осіб встановлено середні рівні прояву цих уявлень, вони усвідомлюють власну помірну успішність у контролюванні перебігу подій, справедливості світу та можливості щасливого збігу обставин, що дають змогу досягати високих результатів. Решта опитаних (20% осіб) мають низький рівень, і не вважають, що події у світі можна контролювати, що можна дочекатися справедливості при вирішенні різних проблем. Вони часто звертають увагу на випадковості, несприятливі збіги, що заважають їм досягати успіхів у житті.

Високий рівень уявлень про власну гідність мають 41,7% осіб, які визнають ціннісного свого образу «Я», володіють високим самоконтролем, впевнені у власній здатності вирішувати виникаючі проблеми і завдання у житті. У 36,7% осіб встановлено середній рівень проявів самоцінності, визнання власної гідності, самоповаги і позитивного ставлення. У решті опитуваних (21,6%) встановлено низький рівень уявлень щодо власної гідності. Вони вважають, що мають невисоку цінність образу «Я», не володіють самоконтролем, і що їм не щастить у житті, вони відчують себе обділеними увагою і гарними подарунками від всесвіту.

На основі базових уявлень визначено особливості ставлення студентів до світу, до себе, зокрема, щодо цінності власного існування, характеристики розуміння ними сенсу у світі тощо. Зауважимо, що 41,7% осіб мають оптимальні прояви уявлень про доброзичливість світу та власну гідність щодо отримання всіх кращих благ, вони не лише очікують позитивного ставлення з боку світу та інших людей, а й проявляють їх до оточуючих, поважаючи інших. При цьому частина з них мають стійку впевненість у наявності сенсу в житті і можливості контролювати перебіг подій у власній життєдіяльності, щоб досягати успіхів (33,3%). Від 20% до 25% студентів мають низький рівень сформованості базових переконань щодо доброзичливості світу, власної гідності, можливості контролювати і впливати на перебіг подій у власному житті. Далі проаналізовано відповіді респондентів за статтю, що дають змогу встановити певні відмінності у ставленні до грошей серед хлопців та дівчат. Використовуючи анкету «Ставлення до грошей у студентської молоді» (авторська розробка) (додаток Б), отримано такі дані (табл. 3.1.).

Таблиця 3.1.

Ставлення до грошей у хлопців та дівчат

Ставлення до грошей	Всього (60 студентів)		Хлопці (30 осіб)		Дівчата (30 осіб)	
	n	%	n	%	n	%
Позитивне ставлення до грошей	42	70%	20	66,7%	22	80%
Нейтральне	12	20%	6	20%	6	20%
Негативне	6	10%	4	13,3%	2	6,7%

Серед хлопців більшість мають позитивне ставлення до грошей (66,7%), так само як і серед дівчат (80%). Вони впевнені у власній здатності заробляти гроші

(зараз, у майбутньому). По 20% осіб мають нейтральне ставлення до грошей, не вважають їх основним ресурсом для життя, а лише засобом досягнення мети. У решти опитаних (13,3% хлопців та 6,7% дівчат) виявлено негативне ставлення до грошей. Вони відчують себе не гідними великих грошей, не впевнені у власній здатності заробляти гроші (зараз, у майбутньому), постійно відчують брак коштів для задоволення найнеобхідніших потреб. Далі ми запитували хлопців та дівчат щодо визначення переваг у розумінні функціонального призначення грошей в їхньому житті. Отримали такі відповіді:

- для відчуття безпеки, успіху, стабільності, матеріального добробуту – ці переваги назвали 36,7% хлопців і 46,7% дівчат (найбільша частка опитаних). Тобто за цією перевагою на 10% більше дівчат мають орієнтацію на використання грошей для добробуту, відчуття безпеки і стабільності у житті.

- для задоволення власних життєво важливих потреб (для виживання) – 16,7% хлопців та 13,3% дівчат. Тут незначно переважають хлопці, які мають орієнтацію на використання грошей для виживання..

- для збагачення, відчуття себе багатим – 13,3% хлопців та 16,7% дівчат (незначно більше серед дівчат – на 3,4%).

- для забезпечення відчуття свободи у житті – при цьому вказану перевагу частіше мають хлопці (на 6,7%). Встановлено у 13,3% хлопців і 6,7% дівчат, які вважають, що гроші допоможуть їм досягати свободи.

- для розваг; для можливості не працювати, а лише розважатися – переважно для хлопців (13,3%) і незначно для дівчат (3,3%). Тобто хлопці на 10% частіше орієнтовані на розваги завдяки використанню грошей.

- для саморозвитку – ці переваги у використанні грошей мають лише дівчата (10% від їх кількості), і зовсім не проявляються у хлопців.

- для допомоги іншим людям (близьким та іншим) – 6,7% хлопців і 3,3% дівчат. Очевидно, що в їхніх сім'ях спостерігається крутне матеріальне становище, а тому маючи нагальні потреби у закритті базових потреб чи свідомому застосуванні грошей на запити сім'ї вони вибрали саме цей варіант відповіді при опитуванні.

Тобто дівчата відрізняються більш адекватним розумінням призначення грошей, що дають змогу задовольнити їх потреби у стабільності, матеріальному добробуті, відчутті власного психологічного благополуччя та емоційного комфорту. Вивчаючи задоволеність своїм матеріально-економічним станом у студентів, отримали такі відповіді хлопців та дівчат (табл. 3.2.). Низьку оцінку задоволеності своїм матеріально-економічним станом мають 16,7% хлопців та 23,3% дівчат, які вважають себе «на межі бідності (за межею бідності)», вони вказують, що грошей вистачає лише на найнеобхідніше, і то не завжди. Ці опитувані не задоволені своїм матеріальним станом. У третини опитаних (26,7% хлопців та 33,3% дівчат) встановлено середній матеріально-економічний стан («середній клас»), помірне фінансове забезпечення. При цьому дівчата частіше не задоволені цим станом, а хлопці – задоволені. Опитувані вказують, що грошей їм вистачає на задоволення базових потреб.

Таблиця 3.2.

Задоволеність своїм матеріально-економічним станом у хлопців і дівчат

Оцінка матеріально-економічного стану	Всього (60 студентів)		Хлопці (30 осіб)		Дівчата (30 осіб)	
	n	%	n	%	n	%
Не задоволений. На межі бідності	12	20%	5	16,7%	7	23,3%
Задоволений / частково не задоволений. Середній стан («середній клас»)	18	30%	8	26,7%	10	33,3%
Майже задоволений / частково не задоволений. Проміжний прошарок (середній клас із можливістю задоволення додаткових потреб)	20	33,3%	10	33,3%	10	33,3%
Задоволений. Фінансовий добробут (фінансовий достаток)	10	16,7%	7	23,3%	3	10%
Задоволений. Багатство	-	-				

У 33,3% хлопців та дівчат отримано відповідь про «проміжний прошарок» (середній клас із можливістю задоволення не лише базових потреб, а й саморозвитку, розваг). Більшість цих опитаних задоволені своїм матеріально-економічним станом. На «фінансовий добробут» вказали більше хлопців, чим дівчат (23,3% хлопців і 10% дівчат). Вони відзначають, що задоволені своїм матеріально-економічним станом, мають фінансовий достаток, грошей їм вистачає на всі

потреби. Жоден з опитуваних студентів не вказав на «багатство» (великі матеріальні статки).

На четверте питання щодо способів отримання грошей, яким респонденти надають перевагу, отримано такі відповіді: чесне і самостійне заробляння грошей (праця, отримання заробітної плати за виконання певного виду професійної діяльності) – 20 хлопців (66,7%), 17 дівчат (56,7%); легкий прибуток (укладання вигідного шлюбу, пошук можливостей для отримання спадку, виграшу в азартних іграх, у лотерею тощо) – 3 хлопці (10%), 5 дівчат (16,7%); «розраховую на подарунки від батьків і партнерів без докладання значних фізичних чи інтелектуальних зусиль, використання емоційних і часових ресурсів» – у 7 хлопців (23,3%) і 8 дівчат (у 26,7%). Тобто хлопці частіше орієнтовані на чесне заробляння грошей (на 10%), а дівчата мають виразніше прагнення до легкого прибутку (заміжжя, спадку, виграшу). Подібна кількість хлопців та дівчат мають сподівання на подарунки батьків чи партнерів, щоб самостійно не працювати, не докладати зусиль.

Щодо розуміння сутності поняття «монетарна поведінка» опитані дали такі відповіді: «не знаю, щось пов'язане з грошима» – 8 хлопців (26,7%), 2 дівчат (6,7%); «оперуванням грошовими ресурсами на основі сформованих установок і правил поведінки з грошима, узгодження різних ресурсів у житті (особистісних, матеріальних, економічних)» – 5 хлопців, 10 дівчат (33,3%); «раціональне використання грошей, фінансова обізнаність про особливості їх розподілу, планування бюджету, вміле використання грошей для забезпечення успішного майбутнього (інвестування, депозити та ін.)» – 17 хлопців і 18 дівчат (56,7% і 60%).

Тобто більшість опитаних мають уявлення про монетарну поведінку, що відображає їх типове ставлення до грошей, використання їх для своїх потреб. Щодо способів отримання великого прибутку отримано такі відповіді хлопців та дівчат (табл. 3.3.).

Найважливішим способом отримання прибутку є «праця і накопичення заробітної плати» (33,3% хлопців та 50% дівчат). Такий спосіб як «заощадження, економія на розвагах» називають 13,3% хлопців і 20% дівчат, а такий як «вкладання

у депозити, інвестиції в акції, нерухомість» – 30% хлопців і 26.7% дівчат. На думку решти опитаних, важливим способом досягнення великих статків є «азартні ігри, лотерея, гра на фондових біржах» – 23,3% хлопців та 3,3% дівчат. Відтак бачимо, що більшість хлопців надають перевагу чесному зароблянню грошей (33,3%), ще третина схильні вкладати у депозити, і для 23,3% властивий вибір гри на фондових біржах, азартних ігор, що є легким способом заробітку (на їх думку).

Таблиця 3.3.

Думки студентів щодо способів отримання великого прибутку

Способи отримання великого прибутку	Всього (60 студентів)		Хлопці (30 осіб)		Дівчата (30 осіб)	
	n	%	n	%	n	%
Праця і накопичення заробітної плати	25	41,7%	10	33,3%	15	50%
Заощадження, економія на розвагах	10	16,7%	4	13,3%	6	20%
Вкладання у депозити, інвестиції в акції, нерухомість	17	28,3%	9	30%	8	26,7%
Гра в азартні ігри, лотерею, гра на фондових біржах	8	13,3%	7	23,3%	1	3,3%

У дівчат переважним є спосіб чесної праці і накопичень (50%), що на 16,7% більше, чим у хлопців. Також дівчата частіше схильні заощаджувати, економити на розвагах (на 6,7%). Варіанти відповіді щодо накопичень на депозитах властиві для подібної кількості опитаних, а варіант ігор в лотерею, на фондовій біржі – частіше зустрічається у хлопці (на 20%). Дівчата ж або не мають уявлень про фондові біржі, або демонструють більшу обізнаність та свідомість у проявах фінансової поведінки, і менш схильні до азартної поведінки.

Далі ми запитували студентів щодо задоволеності їх власною фінансовою поведінкою та думками про гроші (табл. 3.4.). Задоволеними фінансовою поведінкою є 26,7% хлопців та 13,3% дівчат, які отримують задоволення від отримання, зберігання, накопичення, витрачання грошей (незалежно від їх кількості). Достатній рівень задоволеності, адекватне ставлення до процесу заробляння і витрачання грошей, свідомий контроль потоку витрат мають по 33,3% хлопців і дівчат. Ще третина опитаних мають легковажне ставлення до

фінансової поведінки (33,3% хлопців та 26,7% дівчат), які не задумуються про заробляння і витрачання, охоче витрачають гроші на будь-які імпульсивні бажання (табл. 3.4.).

Таблиця 3.4.

Міра задоволеності своєю фінансовою поведінкою у хлопців та дівчат

Міра задоволеності своєю фінансовою поведінкою	Всього (60 студентів)		Хлопці (30 осіб)		Дівчата (30 осіб)	
	n	%	n	%	n	%
Високий, задоволеність фінансовою поведінкою	12	20%	8	26,7%	4	13,3%
Достатній, адекватне ставлення до процесу заробляння і витрачання грошей, свідомий контроль потоку витрат	20	33,3%	10	33,3%	10	33,3%
Легковажне ставлення, витрачання грошей	18	30%	10	33,3%	8	26,7%
Не задоволений, важке заробляння грошей	10	16,7%	7	23,3%	3	10%
Вкрай не задоволений, відсутність вмінь заробляти і зберігати гроші	12	20%	5	16,7%	7	23,3%

Не задоволеними своєю фінансовою поведінкою є 23,3% хлопців і 10% дівчат, вони вказують на важкість заробляння грошей та переживання внаслідок їх витрачання навіть на необхідні речі. У решти (16,7% хлопців та 23,3% дівчат) встановлено вкрай низькі прояви задоволеності, ці опитані не вміють заробляти і зберігати гроші, постійно відчують нестачу коштів на забезпечення базових потреб. Застосовуючи метод числового шкалювання для визначення рівня суб'єктивного матеріального статусу студентів (додаток В), отримано такі дані щодо оцінки свого статусу хлопцями та дівчатами (табл. 3.5.).

Таблиця 3.5.

Рівні суб'єктивного матеріального статусу у хлопців та дівчат

Суб'єктивний матеріальний статус	Всього (60 студентів)		Хлопці (30 осіб)		Дівчата (30 осіб)	
	n	%	n	%	n	%
Високий статус, задоволеність матеріальним статусом	12	20%	8	26,7%	4	13,3%
Середній, помірні прояви задоволеності статусом	30	50%	15	50%	15	50%
Низький рівень, недостатній, слабкий матеріальний статус	18	30%	7	23,3%	11	36,7%

Високий статус, задоволеність своїм матеріальним статусом мають 26,7% хлопців та 13,3% дівчат, які задоволені своїм фінансовим забезпеченням та здатністю реалізувати власні потреби і бажання. Ймовірно це молодь, вихована у багатих батьків, або ж активні, працьовиті, наполегливі особистості, здатні досягати матеріального добробуту самостійно. Вони навчаються і працюють, намагаються задовольнити свої потреби за рахунок свідомого докладання зусиль під час різних видів праці (не обов'язково за спеціальністю). Середній рівень, помірні прояви задоволеності своїм матеріальним статусом мають по 50% хлопців та дівчат. А низький рівень, недостатній, слабкий матеріальний статус, частіше мають дівчата (на 13,4%), очевидно, що вони мають більше фінансових домагань і бажають володіти великими статками, а хлопці частіше орієнтовані задовольнятися меншими запитами.

За проєктивними методами вільних асоціацій та незавершених речень було отримано такі переважні відповіді в групах юнаків та дівчат:

1. Асоціації до слова «гроші»: «те, чого у мене нема» – по 33,3% хлопців і дівчат; «цінність» – 40% хлопців і 60% дівчат; «щось захмарне (міфічне)» – по 5 хлопців і дівчат (по 16,7%);

2. Продовжуючи речення «гроші для мене – це», опитувані давали такі відповіді: «Достаток», «Безпека», «Можливості» – у 100%; «Комфорт» та «Успіх» – 66,7% хлопців та 80% дівчат;

3. Продовжуючи речення, «Завдяки грошам я...», найчастішими були відповіді хлопців про задоволення своїх короткострокових потреб: «Сходжу в кінотеатр», «Куплю піцу», «Пригощу друзів (пивом, смаколиками)»; «Досягну успіху в компанії друзів» та ін. Дівчата надавали перевагу більш свідомим і довгостроковим можливостям застосування грошей – «Заплачу за навчання»; «Заплачу за оренду квартири», «Куплю машину», хоча також зустрічалися й відповіді типу «Куплю піцу», «Пригощу себе смаколиками» («куплю собі приємний подарунок») та ін.

4. Відповідаючи на твердження «Без грошей я не можу», хлопці частіше давали такі відповіді-продовження: «Не можу (просто не можу)», «Не можу виїхати

закордон», «Не можу отримати освіти»; «Не можу жити», «Не можу заплатити за їжу, світло, інтернет». Дівчата частіше давали такі відповіді – «Не можу отримати освіти», «Не можу відчувати себе щасливою, задоволеною життям», «Не можу забезпечити собі порядний рівень життя» та ін.

За цими даними спостерігаємо більш усвідомлене уявлення дівчат про гроші та їх функціональні можливості, чим у хлопців.

Використовуючи шкалу «Віра в силу грошей» (І. Кряж) (додаток Д), отримали такі відповіді хлопців і дівчат (табл. 3.6.). Високу віру в силу грошей частіше мають дівчата (40%), чим хлопці (26,7%), які впевнені, що гроші можуть допомогти вирішити всі проблеми у житті. Середній рівень мають 46,7% хлопців та 40% дівчат, однак низький – частіше виявляється у хлопці (26,7%), чим у дівчат (20%). Ці опитувані не володіють вірою у те, гроші здатні вирішувати будь-які зовнішні та внутрішні проблеми людини. Вони вважають, що гроші не основне у житті, і є ще й інші засоби отримання задоволення, влади, комфорту в житті. Тобто дівчата на 13,3% частіше вірять у силу грошей, а хлопці на 6,7% більше мають уявлення про те, що гроші не вирішують всі проблем у житті.

Таблиця 3.6.

Прояви віри у силу грошей у хлопців та дівчат

Показники	Рівні	Всього (60 студентів)		Хлопці (30 осіб)		Дівчата (30 осіб)	
		n	%	n	%	n	%
Інтегральна шкала віри в силу грошей	В	20	33,3%	8	26,7%	12	40%
	С	26	43,3%	14	46,7%	12	40%
	Н	14	23,3%	8	26,7%	6	20%
Гроші як опора	В	20	33,3%	8	26,7%	12	40%
	С	27	45%	15	50%	12	40%
	Н	13	21,7%	7	23,3%	6	20%
Гроші як мірило	В	25	41,7%	12	40%	13	43,3%
	С	21	35%	10	33,3%	11	36,7%
	Н	14	23,3%	8	26,7%	6	20%
Гроші як запорука благополуччя	В	20	33,3%	7	23,3%	13	43,3%
	С	25	41,7%	17	56,7%	8	26,7%
	Н	15	25%	6	20%	9	30%

За шкалами – високий рівень впевненості у тому, що гроші є опорою, мають 26,7% хлопців і 40% дівчат (на 13,3% більше у дівчат). Низький рівень за шкалою

«гроші як опора» на 3,3% частіше спостерігається у хлопців, які не сприймають гроші як основну опору в житті. За шкалою «гроші як мірило» високий рівень мають 40% хлопців і 43,3% дівчат, які сприймають гроші як мірило успіху, достатку, привабливості, і навіть краси. Низький рівень – мають 26,7% хлопців і 20% дівчат. Вони не вважають гроші мірилом всього цінного у світі.

За шкалою «гроші як запорука благополуччя» високий рівень мають 23,3% хлопців і 43,3% дівчат. Вони сприймають гроші як ознаку, умови благополуччя, надаючи їм вагомого значення у житті. Низький рівень за цією шкалою мають 20% хлопців і 30% дівчат, які відрізняються уявленнями про те, що не лише гроші є ознакою благополуччя. Ці опитувані ймовірно надають великого значення психологічній і фізичній складовій благополуччя, а не лише матеріальній. Зі свого досвіду зауважимо, що уявлення про те, що «гроші не головні у житті» зустрічаються у духовно просвітлених людей, які мають філософське ставлення до життя і до своєї ролі у ньому, або ж найчастіше – у людей, в яких задоволені базові потреби, а тому вони менше турбуються про наявність грошей у житті, адже сприймають їх як інструмент для задоволення додаткових бажань. Ті люди, які не мають грошей для їжі, необхідного одягу відповідно до сезону, сплати за житло, для забезпечення мінімальних потреб своєї родини – частіше мають приземлені уявлення про гроші, вважають їх необхідним атрибутом дорослого ставлення до життя і докладають зусиль для їх заробляння, намагаються зберігати і ощадливо використовувати.

У цьому плані дівчата мають вищі уявлення про силу грошей у світі, орієнтуються на потребу забезпечення своїх базових і додаткових потреб, чітко розуміють, що гроші потрібні для всього – і для підтримання фізичного здоров'я (раціональне харчування, підтримання фізичної витривалості (фітнес, заняття у спорт-клубах)), і для гарного зовнішнього вигляду (косметика, професійний догляд за шкірою і волоссям та ін.), і для придбання красивого одягу і взуття, щоб гідно виглядати, відчувати себе відповідно у колі однолітків тощо. Хлопці мають менше очікувань щодо зовнішності, однак також намагаються привернути увагу до себе за рахунок дорогих пристроїв, мобільних телефонів, планшетів, ноутбуків та ін., з

якими з'являються на заняттях, вихваляються у соцмережах та ін. У багатьох студентів є автомобілі (нехай навіть не нові, а придбані на вторинному ринку), чим вони також демонстративно хваляться, водночас звертаючи увагу оточуючих на необхідність грошей для заправлення, ремонту, технічного обслуговування авто. Все це створює певну картину студентського ставлення до грошей на основі використання їх як демонстративного механізму, де одні, багатші хизуються перед іншими своїми грошима та предметами, на які вони потрібні.

Застосовуючи методику «Шкала грошових уявлень та поведінки» (ШГУП) (А. Фернем, в адаптації М. Сімків) (додаток Е) в опитуванні хлопців і дівчат, отримали такі результати (табл. 3.7.). За шкалою «грошова одержимість» високі уявлення мають 40% хлопців і 26,7% дівчат, які відчують постійну потребу у грошах, обтяжені відчуттям їх недостатності. Вони готові на будь-які законні підробітки, можливості отримання і збереження грошей. Вони відчують себе недостатньо задоволеними собою поруч з людьми, які заробляють більше. У 46,7% хлопців і 66,7% дівчат встановлено середній рівень, а низький – мають 13,3% хлопців та 6,7% дівчат, які легковажно ставляться до грошей, вважають, що не потрібно постійно хвилюватися за них. Ці опитувані вважають, що гроші – не єдина важлива річ у житті. Мають адекватне ставлення до себе, навіть порівнюючи себе із людьми, які заробляють більше.

Таблиця 3.7.

Грошові уявлення хлопців та дівчат

Грошові уявлення	Рівні	Всього (60 студентів)		Хлопці (30 осіб)		Дівчата (30 осіб)	
«Грошова одержимість»	В	20	33,3%	12	40%	8	26,7%
	С	34	56,7%	14	46,7%	20	66,7%
	Н	6	10%	4	13,3%	2	6,7%
«Влада (сила) грошей»	В	22	36,7%	12	40%	10	33,3%
	С	28	46,7%	10	33,3%	18	60%
	Н	10	16,7%	8	26,7%	2	6,7%
«Економність»	В	16	26,7%	6	20%	10	33,3%
	С	23	38,3%	14	46,7%	9	30%
	Н	21	35%	10	33,3%	11	36,7%
«Неадекватна поведінка з грошима» (зворотна шкала)	В	15	25%	5	16,7%	10	33,3%
	С	22	36,7%	10	33,3%	12	40%
	Н	23	38,3%	15	50%	8	26,7%

За шкалою «влада (сила) грошей» високі показники мають 40% хлопців і 33,3% дівчат, які сприймають гроші як засіб впливу на інших, які інструмент для досягнення власних цілей. Вони гордяться власними грошима, доходом, використовують гроші, щоб управляти іншими, можуть купувати їхню прихильність. Середні значення мають 33,3% хлопців і 60% дівчат, а низькі – 26,7% хлопців і 6,7% дівчат, які вважають, що їм нічим гордитися грошима, вони не використовують гроші як засіб впливу на людей, які інструмент для керівництва іншими. Ці опитувані не висловлюють свою перевагу над людьми, у кого менше грошей чи хто не може їх заробити. За шкалою «економність» високий рівень мають 20% і 33,3% дівчат, вони намагаються економити гроші, не купують товари під впливом хвилинних бажань. Довго вагаються при прийнятті рішення про покупки, надають перевагу речам довгострокового використання. Знають точні суми грошей у гаманці і на рахунках, торгуються, щоб отримати знижку скрізь, де це можливо. Вони високо цінують свій економний спосіб життя, гордяться ним і демонструють задоволення такою поведінкою. 46,7% хлопців і 30% дівчат мають середній рівень, а низький – встановлено у третини опитаних (33,3% хлопців і 36,7% дівчат). Ці опитувані не економлять, не вміють накопичувати кошти. Не знають точних сум грошей на рахунках і в гаманці. Маючи постійне джерело доходу, не економлять, швидко витрачають, мають потребу в кредитах, щоб підтримати нормальне функціонування.

За шкалою «неадекватна поведінка з грошима» (зворотна шкала) високий рівень мають 16,7% хлопців і 33,3% дівчат. Вони підпадають від вплив моди, купують речі «за знижкою», навіть якщо вони їм не потрібні. Відчувають провину, якщо купують щось собі, однак охоче купують товари і речі для інших. Вважають, що погано контролюють своє фінансове становище. У 33,3% хлопців і 40% дівчат встановлено середній рівень. І ще 50% хлопців та 26,7% дівчат мають низький рівень, вони адекватно поведуться з грошима, контролюють власне фінансове становище, легко витрачають на свої потреби, купують речі – ті, що необхідні, а не ті, що зі знижкою. Відрізняються раціональним підходом до грошей та їх наявності.

Використовуючи «Методику вивчення фундаментальних припущень (базових переконань)» Р. Янов-Бульман (переклад та адаптація Г. Чайки) (додаток Ж) в опитуванні хлопців та дівчат, отримано такі результати (табл. 3.8).

Уявлення про доброзичливість навколишнього світу на високому рівні частіше властиві для дівчат (46,7%), чим для хлопців (36,7%), які вважають, що оточуючі люди і всесвіт доброзичливі до них. Середній рівень мають по 33,3% опитаних, а низький з частіше спостерігається у хлопців (на 10%), які не вірять у прихильність світу та доброту людей. Уявлення про сенс світу спостерігається у 40% хлопців та 26,7% дівчат, які вважають, що світ справедливий, і що його можна спрогнозувати, управляти своїми діями та запобігати випадковості негативних подій. середній рівень мають 43,3% хлопців та 50% дівчат. А низький рівень мають 16,7% хлопців та 23,3% дівчат, які не зважають на дійсну справедливість світу, вони вважають його не контрольованим, і навпаки – багато подій у своєму житті сприймають як випадкові, несподівані, не можливі до прогнозування та запобігання.

Таблиця 3.8.

Базові переконання хлопців та дівчат

Шкали	Рівні	Всього (60 студентів)		Хлопці (30 осіб)		Дівчата (30 осіб)	
		n	%	n	%	n	%
Уявлення про доброзичливість світу	В	25	41,7%	11	36,7%	14	46,7%
	С	20	33,3%	10	33,3%	10	33,3%
	Н	15	25%	9	30%	6	20%
Уявлення про те, що світ має сенс	В	20	33,3%	12	40%	8	26,7%
	С	28	46,7%	13	43,3%	15	50%
	Н	12	20%	5	16,7%	7	23,3%
Уявлення про власну гідність	В	25	41,7%	15	50%	10	33,3%
	С	22	36,7%	10	33,3%	12	40%
	Н	13	21,6%	5	16,7%	8	26,7%

Уявлення про власну гідність на високому рівні частіше мають хлопці (50%), чим дівчата (33,3%). Вони високо оцінюють власне «Я», здатні до самоконтролю, вважають себе удачливими, везучими. У 33,3% хлопців та 40% дівчат встановлено середні прояви, вони помірно цінують власні переваги, мають помірну самоцінність, здатні до середніх проявів самоконтролю, іноді сприймають власне везіння як удачу. У решти опитаних (16,7% хлопців та 26,7% дівчат) встановлено низький рівень,

вони не мають уявлень про власну гідність, не проявлять до себе самоповаги, позитивного ставлення. Не визнають цінності власного існування, відповідно не вважають себе гідними гарних подарунків долі, високих прибутків, доброго ставлення від інших.

На основі отриманих результатів встановлено, що хлопці та дівчата мають дещо різні уявлення про гроші та їх призначення у житті, відрізняються вищою задоволеністю фінансовим становищем серед хлопців та більшою орієнтацією використання грошей на відчуття безпеки, стабільності, успіхів, добробуту – у дівчат.

3.3. Аналіз зв'язків ставлення до грошей з досліджуваними показниками

Перед тим як проводити кореляційний аналіз проведено тест на нормальність розподілу психологічних показників (табл. 3.9).

Таблиця 3.9.

Тест Шапіро–Вілکا на нормальність розподілу

	W	p
Матеріальний статус	0.927	0.005
Задоволеність фінансовою поведінкою	0.773	<.001
Віра в силу грошей	0.958	0.082
Уявлення про доброзичливість світу	0.976	0.409
Уявлення про сенс	0.949	0.038
Уявлення про власну гідність	0.951	0.042
Праця і накопичення заробітної плати	0.743	<.001
Заощадження, економія на розвагах	0.786	<.001
Вкладання у депозити, інвестиції в акції, нерухомість	0.759	<.001
Гра в азартні ігри, лотерею, гра на фондових біржах	0.821	<.001
Грошова одержимість	0.962	0.123
Влада грошей	0.956	0.071
Економність	0.940	0.016
Неадекватність	0.898	<.001

Результати тесту Шапіро–Вілکا показали, що більшість змінних у вибірці не мають нормального розподілу, оскільки їхні р-значення є меншими за 0.05. Це стосується таких показників, як матеріальний статус, задоволеність фінансовою

поведінкою, більшість шкал поведінкової економії (заощадження, інвестиції, азартні ігри) та низки психологічних характеристик (уявлення про сенс, власну гідність, економність, неадекватність). Лише окремі змінні продемонстрували відповідність нормальному розподілу (віра в силу грошей, уявлення про доброзичливість світу, грошова одержимість, влада грошей), однак цього недостатньо, щоб вважати дані в цілому нормальними.

Таким чином, вибір статистичних критеріїв має враховувати порушення нормальності. Для кореляційного аналізу доцільно застосовувати непараметричний коефіцієнт кореляції Спірмена, оскільки він не потребує нормального розподілу та є стійким до викидів. Для порівняння груп у випадку ненормальних розподілів рекомендується використовувати критерій Манна–Уїтні, який є непараметричним аналогом t-тесту для незалежних вибірок.

Для визначення того, які саме психологічні характеристики найбільш тісно пов'язані зі ставленням студентів до грошей, було проведено кореляційний аналіз за методом Спірмена. Такий підхід дозволив встановити силу та напрямок взаємозв'язків між ключовими показниками фінансової поведінки, базовими переконаннями та монетарними уявленнями студентської молоді. У зведеній таблиці (табл. 3.10) наведено лише кореляції змінної «Ставлення до грошей» з усіма іншими показниками, що дає змогу чітко виокремити найбільш значущі фактори, пов'язані з формуванням фінансових установок студентів.

Таблиця 3.10.

Узагальнена таблиця кореляцій зі змінною «Ставлення до грошей»

Показник	ρ (Спірмен)	p
Матеріальний статус	0.910*	< .001
Задоволеність фінансовою поведінкою	-0.187	0.152
Віра в силу грошей	0.046	0.729
Уявлення про доброзичливість світу	0.827*	< .001
Уявлення про сенс	0.922*	< .001
Уявлення про власну гідність	0.866*	< .001
Праця і накопичення заробітку	-0.097	0.459
Заощадження, економія на розвагах	0.071	0.588
Інвестиції / депозити / нерухомість	-0.053	0.688
Азартні ігри, біржа, лотерея	-0.490*	< .001
Грошова одержимість	0.235	0.071

Влада грошей	0.096	0.466
Економність	0.219	0.093
Неадекватність	0.166	0.206

Результати кореляційного аналізу за Спірменом показали, що ставлення студентів до грошей пов'язане передусім із глибинними світоглядними й особистісними характеристиками, а не з конкретними фінансовими звичками. Найбільш сильні та статистично значущі кореляції виявлено між ставленням до грошей та базовими переконаннями особистості. Зокрема, ставлення до грошей дуже тісно пов'язане з усвідомленням життєвого сенсу ($\rho = 0.922$; $p < 0.001$), уявленнями про власну гідність ($\rho = 0.866$; $p < 0.001$) та вірою у доброзичливість світу ($\rho = 0.827$; $p < 0.001$). Це свідчить про те, що позитивне ставлення до грошей формується в контексті оптимістичних світоглядних установок, внутрішньої стабільності та високого рівня самоцінності. Студенти, які бачать світ як безпечний та справедливий, мають більш упорядковані грошові переконання і сприймають гроші з меншою тривожністю.

Суттєвою є також дуже висока позитивна кореляція зі суб'єктивним матеріальним статусом ($\rho = 0.910$; $p < 0.001$). Це означає, що чим вищим є фінансовий добробут студента, тим більш позитивним є його ставлення до грошей. Матеріальний контекст життя, таким чином, виступає важливим підсилювачем психологічної безпеки та впевненості у сфері фінансів.

У той же час ставлення до грошей негативно пов'язане зі схильністю до азартних ігор та ризикової фінансової поведінки ($\rho = -0.490$; $p < 0.001$). Це свідчить, що студенти, які сприймають гроші позитивно та впевнено, рідше використовують ризикові або імпульсивні стратегії їх отримання. Натомість високі значення азартності частіше властиві тим, хто має менш стабільне та потенційно напружене ставлення до фінансової сфери.

Для решти поведінкових показників — таких як заощадження, інвестиції, економність, праця та накопичення — кореляції виявилися слабкими та статистично незначущими. Це підтверджує, що поведінкова економічна частина фінансового

життя студентів не визначає їхнього ставлення до грошей, а основними чинниками є внутрішні переконання та особистісні оцінки.

Отже, результати кореляцій Спірмена показують, що ставлення до грошей формується на перетині матеріального становища та психологічного благополуччя, причому вирішальну роль відіграють світоглядні структури: віра в сенс, доброзичливість світу та власну гідність. Саме ці фактори є ключовими у розумінні того, як студенти сприймають гроші та які емоційні значення вони їм приписують.

3.4. Порівняльний аналіз ставлення до грошей студентів з різним рівнем суб'єктивного матеріального статусу

Для того щоб з'ясувати, чи відрізняються психологічні та фінансово-поведінкові показники студентів залежно від їхнього ставлення до грошей, було проведено порівняння груп за допомогою критерію Манна–Уїтні. У даному випадку порівнювались студенти з нейтральним ставленням до грошей (рівень 2) та студенти з негативним ставленням до грошей (рівень 1). У таблиці (табл. 3.11) наведено середні значення показників у двох групах, величини критерію Манна–Уїтні та рівень їх статистичної значущості.

Таблиця 3.11.

Результати порівняння груп з негативним та нейтральним ставленням до грошей

Показник	Середнє, М (рівень 2 – нейтральне ставлення)	Середнє, М (рівень 1 – негативне ставлення)	U	p
Матеріальний статус	7.40	3.46	7.50	< .001
Задоволеність фінансовою поведінкою	2.15	2.25	266.00	0.758
Віра в силу грошей	36.90	38.64	261.00	0.699
Уявлення про доброзичливість світу	16.45	8.54	50.00	< .001
Уявлення про сенс	16.95	7.89	2.00	< .001
Уявлення про власну гідність	17.10	9.50	33.50	< .001
Праця і накопичення заробітку	1.90	2.29	236.00	0.331

Заощадження / економія	1.95	1.96	277.00	0.956
Інвестиції / депозити	2.20	2.21	275.00	0.919
Азартні ігри, лотереї	1.25	2.00	167.50	0.008
Грошова одержимість	6.60	5.32	205.50	0.118
Влада грошей	5.80	5.50	263.00	0.728
Економія	5.75	5.00	231.50	0.312
Неадекватність	4.10	3.93	257.00	0.631

Порівняльний аналіз за критерієм Манна–Уїтні показав, що між студентами з негативним та нейтральним ставленням до грошей існують значні відмінності у низці ключових психологічних характеристик. Найбільш виражені міжгрупові відмінності спостерігаються у сфері базових переконань. Так, студенти з нейтральним ставленням мають значно вищий рівень уявлень про доброзичливість світу ($M = 16.45$ проти 8.54 у групі з негативним ставленням) та демонструють суттєво більший показник усвідомлення життєвого сенсу ($M = 16.95$ проти 7.89 відповідно). Ці відмінності є високозначущими ($p < 0.001$), що свідчить про глибокий психологічний зв'язок між оцінкою світу, відчуттям життєвої впорядкованості та ставленням до грошей. Студенти з нейтральною позицією сприймають світ як більш передбачуваний і справедливий, а власне життя — як осмисленіше.

Також суттєво відрізняється показник уявлень про власну гідність: у групі з нейтральним ставленням середнє значення становить 17.10 , тоді як у групі з негативним — лише 9.50 ($p < 0.001$). Це означає, що нейтральне ставлення формується на основі більшої впевненості у власних можливостях, кращої самооцінки та внутрішньої стабільності. У свою чергу, негативне ставлення до грошей характерне для студентів із меншою вірою у власний вплив на події, заниженою внутрішньою цінністю та більш уразливим емоційним станом.

Важливою є також відмінність у матеріальному статусі: середнє значення цього показника у студентів з нейтральним ставленням становить 7.40 , тоді як у студентів з негативним — лише 3.46 ($p < 0.001$). Така різниця підтверджує, що негативне ставлення до грошей часто формується на тлі суб'єктивного відчуття матеріальної нестабільності, нестачі ресурсів та менш сприятливих фінансових

умов. Натомість більш стабільна економічна ситуація асоціюється із нейтральним, менш емоційно напруженим ставленням до грошей.

Суттєвою є також різниця у схильності до азартних ігор та ризикової фінансової поведінки. Студенти з негативним ставленням до грошей значно частіше демонструють таку поведінку ($M = 2.00$ проти 1.25 у нейтральної групи; $p = 0.008$). Це може відображати прагнення знайти швидкі джерела доходу або компенсувати відчуття нестачі грошей через ризикові стратегії, що типово для людей, які сприймають фінанси як проблемну чи стресогенну сферу.

Для решти фінансових показників — таких як заощадження, інвестиції, економність, праця і накопичення, віра в силу грошей чи грошова одержимість — значущих відмінностей між групами не виявлено. Це свідчить про те, що практичні фінансові звички не є ключовим фактором, який визначає негативне або нейтральне ставлення до грошей; натомість домінують глибинні психологічні та ціннісні характеристики.

Загалом отримані результати підтверджують, що негативне ставлення до грошей пов'язане не з конкретними моделями поведінки, а з нижчим матеріальним благополуччям, менш позитивним сприйняттям світу та заниженими уявленнями про власну гідність. Натомість нейтральне ставлення ґрунтується на більш стабільних базових переконаннях, більшому відчутті сенсу і прийнятті світу. Це підкреслює важливість психологічного підґрунтя у формуванні ставлення до грошей та його значну залежність від суб'єктивного сприйняття власного життя і життєвих можливостей.

Тепер порівняємо результати опитування студентів з нейтральним ставленням до грошей (рівень 2) та студенти з позитивним ставленням до грошей (рівень 3). У таблиці (табл. 3.12) наведено середні значення показників у двох групах, величини критерію Манна–Уїтні та рівень їх статистичної значущості.

Таблиця 3.12.

Результати порівняння груп з позитивним та нейтральним ставленням до грошей

Показник	Середнє (рівень	Середнє (рівень 2 —	U	p
----------	-----------------	---------------------	---	---

	З — позитивне)	нейтральне)		
Матеріальний статус	9.67	7.40	10.00	< .001
Задоволеність фінансовою поведінкою	1.75	2.15	91.50	0.240
Віра в силу грошей	42.42	36.90	94.00	0.321
Уявлення про доброзичливість світу	20.75	16.45	28.50	< .001
Уявлення про сенс	22.83	16.95	1.00	< .001
Уявлення про власну гідність	22.00	17.10	12.00	< .001
Праця і накопичення заробітку	2.00	1.90	111.00	0.712
Заощадження / економія	2.17	1.95	103.00	0.496
Інвестиції / депозити	2.08	2.20	111.50	0.739
Азартні ігри	1.00	1.25	90.00	0.068
Грошова одержимість	6.75	6.60	116.00	0.890
Влада грошей	6.25	5.80	110.50	0.723
Економність	6.67	5.75	99.00	0.422
Неадекватність	4.92	4.10	95.00	0.334

Порівняння студентів із нейтральним та позитивним ставленням до грошей продемонструвало, що між групами існують виразні й статистично значущі відмінності, насамперед у сфері базових переконань та світоглядних характеристик особистості. Студенти з позитивним ставленням до грошей мають істотно вищі показники уявлень про доброзичливість світу ($M = 20.75$ проти 16.45 у нейтральній групі; $p < 0.001$), усвідомлення життєвого сенсу ($M = 22.83$ проти 16.95 ; $p < 0.001$) та уявлень про власну гідність ($M = 22.00$ проти 17.10 ; $p < 0.001$). Це свідчить, що позитивне ставлення до грошей формується на тлі більш глибокої внутрішньої впевненості, довіри до світу та сильнішого відчуття контролю над життям.

Такі результати демонструють, що позитивне ставлення до грошей пов'язане не просто з раціональними фінансовими звичками, а з глобальними установками особистості — прийняттям світу, високим рівнем самоцінності та чітким внутрішнім життєвим орієнтирами. У протилежність цьому нейтральне ставлення до грошей базується на менш виражених позитивних переконаннях, але не містить негативного емоційного фону, який характерний для студентів із негативним ставленням.

Важливою є також значуща різниця у матеріальному статусі: студенти з позитивним ставленням оцінюють свій матеріальний рівень значно вище ($M = 9.67$),

ніж ті, хто має нейтральне ставлення ($M = 7.40$; $p < 0.001$). Це підтверджує, що позитивне ставлення до грошей формується у контексті суб'єктивної фінансової стабільності, відчуття достатності та контролю над матеріальними ресурсами.

Для більшості поведінкових показників – таких як заощадження, економність, інвестиції, праця та накопичення – значущих відмінностей не виявлено. Це свідчить про те, що поведінкова фінансова частина в обох групах загалом схожа, а головні відмінності стосуються саме ціннісно-психологічного рівня.

Показник азартних ігор наближається до статистичної значущості ($p = 0.068$), і студенти з позитивним ставленням до грошей зовсім не демонструють участі в азартних діях ($M = 1.00$), тоді як у нейтральній групі цей показник є дещо вищим ($M = 1.25$). Це узгоджується з припущенням, що позитивне ставлення до грошей пов'язане з контрольованішою, більш відповідальною фінансовою поведінкою.

Узагальнюючи, позитивне ставлення до грошей асоціюється з найвищим рівнем психологічної стійкості, оптимізму, життєвого сенсу та самооцінки, а також із найвищим відчуттям матеріального благополуччя. Натомість нейтральне ставлення відображає проміжну позицію — без негативних установок, але й без виражених позитивних світоглядних структур, характерних для групи з позитивним ставленням.

Для виявлення відмінностей у ставленні до грошей та пов'язаних психологічних характеристиках було проведено порівняльний аналіз між студентами з негативним ставленням до грошей (рівень 1) та студентами з позитивним ставленням (рівень 3) у таблиці 3.13.

Таблиця 3.13.

Результати порівняння груп з позитивним та негативним ставленням до грошей

Показник	Середнє (3 — позитивне)	Середнє (1 — негативне)	U	p
Матеріальний статус	9.67	3.46	0.0	< .001
Задоволеність фінансовою поведінкою	1.75	2.25	115.5	0.101
Віра в силу грошей	42.42	38.64	148.0	0.565
Уявлення про доброзичливість світу	20.75	8.54	0.0	< .001
Уявлення про сенс	22.83	7.89	0.0	< .001
Уявлення про власну гідність	22.00	9.50	0.0	< .001

Праця і накопичення	2.00	2.29	153.0	0.651
Заощадження / економія	2.17	1.96	145.0	0.481
Інвестиції	2.08	2.21	154.0	0.667
Азартні ігри	1.00	2.00	78.0	0.002
Грошова одержимість	6.75	5.32	117.5	0.137
Влада грошей	6.25	5.50	142.5	0.456
Економність	6.67	5.00	115.0	0.118
Неадекватність	4.92	3.93	124.0	0.192

Порівняння студентів із негативним та позитивним ставленням до грошей демонструє різко виражені та статистично значущі відмінності у ключових психологічних змінних. Найбільші контрасти спостерігаються у сфері базових переконань: студенти з позитивним ставленням значно вище оцінюють доброзичливість світу ($M = 20.75$ проти 8.54), життєвий сенс ($M = 22.83$ проти 7.89) та власну гідність ($M = 22.00$ проти 9.50). Усі ці відмінності є максимально значимими ($p < .001$), що свідчить про повну психологічну протилежність цих двох груп. Позитивне ставлення до грошей формується в умовах високої внутрішньої стабільності, впевненості в собі та оптимістичного сприйняття світу. Також спостерігається різка різниця у матеріальному статусі: студенти з позитивним ставленням оцінюють свої фінансові можливості значно вище ($M = 9.67$), ніж ті, хто має негативне ставлення ($M = 3.46$; $p < .001$). Це підтверджує, що фінансова стабільність є важливим підґрунтям для позитивного сприйняття грошей і зниження напруги у фінансовій сфері. Ще однією значущою відмінністю є схильність до азартних ігор. У групі з позитивним ставленням цей показник дорівнює нулю ($M = 1.00$ — відсутність азартної поведінки), тоді як у групі з негативним ставленням він удвічі вищий ($M = 2.00$; $p = 0.002$). Це свідчить, що негативне ставлення до грошей супроводжується ризиковими фінансовими стратегіями, тоді як позитивне — пов'язане з контрольованою, передбачуваною поведінкою.

Для решти фінансово-поведінкових змінних статистично значущих відмінностей між групами не виявлено, що є очікуваним: практичні фінансові дії меншою мірою визначають ставлення до грошей, ніж світоглядні та емоційно-психологічні характеристики. Таким чином, порівняння груп з негативним та позитивним ставленням до грошей демонструє найбільш контрастну картину:

позитивне ставлення до грошей пов'язане з найвищим рівнем матеріального благополуччя та найбільш стабільними базовими переконаннями, тоді як негативне — зниженою самоцінністю, песимістичним світобаченням і схильністю до ризикованих фінансових дій. Проведений порівняльний аналіз трьох рівнів ставлення студентів до грошей продемонстрував чітку, послідовну та психологічно логічну динаміку змін у базових переконаннях, самооцінці та суб'єктивному матеріальному статусі. У всіх трьох порівняннях простежується закономірність: чим більш позитивним є ставлення до грошей, тим вищими є показники матеріального благополуччя, віри у доброзичливість світу, усвідомлення життєвого сенсу та власної гідності. Найнижчі значення цих характеристик спостерігаються в групі з негативним ставленням, середні — у групі з нейтральним ставленням, і найвищі — у студентів із позитивним ставленням. Це свідчить про те, що ставлення до грошей тісно пов'язане з внутрішньою психологічною стабільністю та світоглядною позицією.

Узагальнюючи, результати трьох порівнянь демонструють чітку градацію: позитивне ставлення до грошей пов'язане з найвищими показниками психологічної стійкості, самооцінки та матеріального статусу, нейтральне — посідає проміжне положення, а негативне — супроводжується найнижчим рівнем базових переконань і більшою фінансовою напруженістю. Це вказує на те, що ставлення до грошей у студентів є інтегральним психологічним показником, який відображає їхнє загальне благополуччя, впевненість у собі та життєву позицію.

Висновки за третім розділом

За отриманими результатами дослідження встановлено, що більшість опитаних мають позитивне, адекватне ставлення до грошей, вони впевнені у власній здатності заробляти гроші. П'ята частина студентів мають нейтральне ставлення до грошей, і незначна частка осіб мають негативне ставлення до грошей. Щодо функціонального призначення грошей в їхньому житті більшість студентів давали відповіді: «для відчуття безпеки, успіху, стабільності, матеріального добробуту»;

«для задоволення власних життєво важливих потреб (для виживання)»; «для збагачення, відчуття себе багатим». При цьому не задоволеними своїм станом є п'ята частина студентів, вони вважають, що перебувають «на межі бідності» (за межею бідності). Третина студентів мають помірну задоволеність своїм станом «середнього класу», ще третина відносять себе до «проміжного прошарку» (середній клас із можливістю задоволення не лише базових потреб, а й саморозвитку, розваг), і вони переважно задоволені власним матеріально-економічним станом. Решта опитаних мають задоволеність своїм матеріально-економічним станом, відносять себе до категорії «фінансовий добробут» (фінансовий достаток). Вважають, що грошей вистачає на всі потреби.

Третина студентів мають достатній рівень задоволення своєю фінансовою поведінкою, у третини – спостерігається легковажне ставлення до грошей. Досить виразна частина студентів мають складне ставлення до грошей, важко заробляють їх, не задоволені фінансовою поведінкою, хвилюються через необхідність витратити, навіть на забезпечення базових потреб і необхідних речей. Задоволеними своєю фінансовою поведінкою є лише незначна частина опитаних студентів.

При цьому лише п'ята частина студентів мають високий суб'єктивний матеріальний статус, вони задоволені власним матеріальним станом, вважають, що їм на все вистачає грошей, вони здатні задовольнити свої потреби. У третини встановлено низький рівень, вони негативно оцінюють свій матеріальний статус, не задоволені власною здатністю забезпечувати свої потреби і бажання. А більшості властивий середній матеріальний статус, ці студенти проявляють помірні оцінки задоволеності власним матеріальним становищем, здатністю задовольняти базові потреби та бажання. Серед хлопців і дівчат більшість мають позитивне ставлення до грошей, при цьому частково вищі показники позитивного ставлення мають дівчата.

За проективними методами вільних асоціацій та незавершених речень було отримано такі переважні відповіді. Найчастіші асоціації до слова «гроші» – «Цінність», «Те, чого у мене нема», «Щось захмарне (міфічне)». Продовжуючи фразу «гроші для мене – це», студенти давали такі відповіді: «Достаток», «Безпека», «Можливості», «Комфорт», «Успіх», «Статки», «Прибуток», «Свобода»,

«Задоволення («кайф»)), «Прогрес». Виразна частина студентів вказували, що при асоціаціях із словом гроші у них виникає думка про те, що їх немає, недостатньо, а без них вони не можуть жити, не можуть оплачувати їжу, проживання, навчання.

Проаналізовано рівні прояву віри студентів у силу грошей. За інтегральною «шкалою віри в силу грошей» встановлено перевагу середнього рівня у більшості студентів, і ще третина опитаних вірять, що гроші здатні вирішувати будь-які зовнішні та внутрішні проблеми людини. Далі розглянуто грошові уявлення молоді, встановлено, що більшості студентів властиві оптимальні середні прояви за шкалою «грошової одержимості», розуміння «влади грошей» та «економності». Близько третини опитаних мають оптимальний низький рівень за шкалою «неадекватної поведінки з грошима». Загалом від третини до половини студентів мають адекватні уявлення про гроші та відповідну поведінку з їх отримання і використання.

Також більшості студентів характерні оптимальні високі прояви базових переконань про доброзичливість світу, власну гідність, сенс життя та можливість впливати на події у власній життєдіяльності, досягати успіхів.

Отримані результати дослідження вказують, що ставлення до грошей у студентської молоді значною мірою пов'язане з їхніми базовими переконаннями та внутрішніми особистісними характеристиками: відчуттям сенсу життя, уявленнями про власну гідність і доброзичливість світу.

Кореляційний аналіз за критерієм Спірмена показав, що ставлення студентів до грошей найбільш тісно пов'язане з їхніми базовими переконаннями та внутрішнім психологічним станом. Найсильніші позитивні кореляції спостерігаються з уявленнями про сенс життя, власну гідність і доброзичливість світу, що свідчить: чим стабільніші й оптимістичніші світоглядні установки студента, тим позитивніше його ставлення до грошей. Суб'єктивний матеріальний статус також значуще пов'язаний зі ставленням до грошей, підсилюючи відчуття впевненості у фінансовій сфері. Натомість ризикована фінансова поведінка, зокрема участь в азартних іграх, демонструє помітний негативний зв'язок зі ставленням до грошей. Інші поведінкові фінансові показники не мають суттєвих кореляцій, що

підкреслює: головним чинником формування ставлення до грошей є не практичні дії, а психологічні та ціннісні характеристики особистості.

Проведений порівняльний аналіз трьох рівнів ставлення до грошей показав чітку психологічну та світоглядну градацію серед студентів. Негативне ставлення пов'язане з найнижчим матеріальним статусом, заниженими базовими переконаннями та більшою схильністю до ризикової фінансової поведінки. Нейтральне ставлення демонструє проміжні характеристики та відображає помірну стабільність у сприйнятті себе й світу. Позитивне ставлення до грошей супроводжується найвищими показниками віри в доброзичливість світу, усвідомлення сенсу життя, власної гідності та суб'єктивного матеріального благополуччя. При цьому більшість практичних фінансових звичок майже не відрізняються між групами, що підкреслює провідну роль саме психологічних факторів у формуванні ставлення до грошей. Загалом результати свідчать, що ставлення до грошей є інтегральним показником загального психологічного благополуччя студентів.

ВИСНОВКИ

На основі теоретичного і практичного вивчення особливостей ставлення до грошей студентів з різним рівнем суб'єктивного матеріального статусу зроблено такі висновки:

1. Гроші є тим засобом, який переплітає соціальні відносини у єдину економічну реальність, адже людина, використовуючи гроші, знайомиться з усіма іншими суспільними явищами та інститутами. Вказано на протиріччя в системі цінностей та норм поведінки особи, що є джерелом виникнення конфліктів, які пов'язані з грошима: між соціальними уявленнями про гроші, які існують в суспільній свідомості й цінністю грошей для людини; протиріччя всередині самої системи значень і змістів, якими людина наділяє гроші; між змістами, які адресуються грошам, та їх реальними можливостями; між значущістю грошей і суб'єктивною оцінкою їхнього досягнення; між відношенням людини до різних ступенів матеріального становища; між значущістю грошей й аморальністю способів їхнього отримання. Виділено типи особистостей, які мають дещо різне ставлення до фінансів: чуттєвий (наївний) тип; аналітичний; імпульсивний; експресивний (інтуїтивний). У психологічній літературі виділяються різні стереотипи людини щодо ставлення до грошей, їх сприйняття: грошова ілюзія, консерватизм, стереотип замовчування, грошової напруги, ілюзії матеріальності грошей, грошової профанації, різних грошей, розміру грошей, грошової арифметики та ін.

2. Визначено особливості системи ціннісних орієнтацій, суб'єктивного матеріального статусу та ставлення до грошей у студентів. За отриманими результатами дослідження більшість опитаних мають позитивне, адекватне ставлення до грошей, вони впевнені у власній здатності заробляти гроші (зараз, у майбутньому). Третина студентів мають помірну задоволеність своїм станом «середнього класу». Ще третина опитаних відносять себе до «проміжного прошарку» (середній клас із можливістю задоволення і базових потреб, і саморозвитку, розваг). Задоволеність своїм матеріально-економічним станом мають

незначна частина опитаних, які вважають, що грошей вистачає на всі потреби. Виразна частина студентів не задоволені своїм матеріально-економічним станом.

Половина опитаних студентів оцінюють свій матеріальний статус як середній, у третини – встановлено низький рівень, ці опитувані не задоволені власним матеріальним станом. Решта опитаних студентів мають високий суб'єктивний матеріальний статус, задоволені ним. За проєктивними методами вільних асоціацій та незавершених речень було встановлено найчастіші асоціації до слова «гроші» у студентів – «Цінність», «Те, чого у мене нема», «Щось захмарне (міфічне)». Продовжуючи фразу «гроші для мене – це», студенти вказували: «Достаток», «Безпека», «Можливості», «Комфорт», «Успіх», «Статки», «Прибуток», «Свобода», «Задоволення («кайф»)), «Прогрес». Водночас багато студентів ставиться до грошей як до життєвої цінності, без якої неможливо виживати у складний час в умовах війни.

Встановлено перевагу середнього рівня віри у силу грошей у більшості опитаних, і ще у третини встановлено високий рівень сили віри у гроші, вони вважають, що гроші можуть вирішити всі їхні проблеми. Аналізуючи грошові уявлення, встановлено, що по третині студентів мають уявлення типу «грошової одержимості», «влади (сили) грошей» і високої «економності». За проявами «неадекватна поведінка з грошима» п'ята частина молоді мають високий не оптимальний рівень, схильні до підпадання під вплив моди, маніпуляцій. рекламних роликів, до нераціональної купівельної поведінки. За проявами базових переконань – більшість студентів мають оптимальні прояви уявлень про доброзичливість навколишнього світу, прихильність світу і доброту людей до них. Третина студентів мають високий рівень уявлень про наявність сенсу у світі, вони вважають, що події у світі розвиваються за справедливим шляхом. Високий рівень уявлень про власну гідність мають близько половини студентів, які визнають ціннісного свого образу «Я», володіють високим самоконтролем, впевнені у власній здатності вирішувати виникаючі проблеми і завдання у житті.

3. Проаналізовано особливості зв'язків ставлення до грошей із базовими переконаннями студентів. Встановлено, що ставлення до грошей у студентської

молоді значною мірою пов'язане з їхніми базовими переконаннями та внутрішніми особистісними характеристиками: відчуттям сенсу життя, уявленнями про власну гідність і доброзичливість світу. Натомість більшість поведінкових фінансових показників, таких як заощадження чи інвестиції, не демонструють суттєвих зв'язків зі ставленням до грошей. Єдиним винятком стала схильність до азартних ігор, яка негативно корелює зі ставленням до грошей. Це вказує на те, що емоційно-ціннісні процеси значно сильніше визначають фінансове сприйняття студентів, ніж їхня реальна економічна поведінка.

4. Порівняно ставлення до грошей студентів з різним рівнем суб'єктивного матеріального статусу. Проведений порівняльний аналіз трьох рівнів ставлення до грошей показав чітку психологічну та світоглядну градацію серед студентів. Негативне ставлення пов'язане з найнижчим суб'єктивним матеріальним статусом, заниженими базовими переконаннями та більшою схильністю до ризикової фінансової поведінки. Нейтральне ставлення демонструє проміжні характеристики та відображає помірну стабільність у сприйнятті себе й світу. Позитивне ставлення до грошей супроводжується найвищими показниками віри в доброзичливість світу, усвідомлення сенсу життя, власної гідності та суб'єктивного матеріального благополуччя. При цьому більшість практичних фінансових звичок майже не відрізняються між групами, що підкреслює провідну роль саме психологічних факторів у формуванні ставлення до грошей. Загалом результати свідчать, що ставлення до грошей є інтегральним показником загального психологічного благополуччя студентів.

На основі аналізу результатів підтверджено гіпотези дослідження про те, що:

- а) студентів найбільш поширеним є загальне позитивне ставлення до грошей;
- б) на ставлення студентів до грошей впливають зовнішні (соціально-демографічні і соціально-економічні) та внутрішні (базові переконання) характеристики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бутко М. П. Неживенко А. П., Пепа Т. В. Економічна психологія. навч. посіб. / За заг. ред. Бутка М. П. К. : «Центр учбової літератури», 2016. 232 с.
2. Вартанова О. В. Типізація споживачів на основі дослідження чинників споживчої поведінки майбутніх менеджерів. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 42. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1648/>
3. Власова-Чмерук О., Юдко А. Зв'язок задоволеності життям зі ставлення до грошей у осіб юнацького віку. *Психологія особистості*. 2019. № 1(10). С. 123-128.
4. Гаркуша І. В. Основні типи ставлення особистості до грошей. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2018. № 2 (16). С. 40-45.
5. Діхтяренко С., Ременюк Я. Соціально-психологічна характеристика студентства. *Психологічний журнал*. 2024. Вип. 12. С. 36–45.
6. Євсєєва В. Теоретичні передумови вивчення феномену монетарної культури. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2023. Вип. 30(4). С. 56-65.
7. Жданюк Л., Сохань І. В. Психологічні предиктори монетарної спрямованості особистості у студентському віці. *Габітус*. 2022. №40. С. 83–87.
8. Жданюк Л., Сохань І. В. Структурні зв'язки монетарних атитюдів у студентів. *Габітус*. 2022. №37. С. 95–100.
9. Зубіашвілі І. К. Дослідження психологічних особливостей монетарної культури старшокласників. *Організаційна психологія. Економічна психологія: науковий журнал*. 2016. №4 (7). С. 55-61.
10. Зубіашвілі І. К. Монетарна культура як складова економічної культури особистості. *Актуальні проблеми психології*. 2019. Т. І. Вип. 52. С. 40–45.
11. Зубіашвілі І. Ставлення до грошей студентської молоді: моральнісний аспект. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка*. Т. XI. Соціальна психологія. Вип. 6. Кн.1. Кіровоград: Імекс ЛТД, 2013. С. 361-368.

12. Зубіашвілі І.К. Теоретичні передумови становлення теорії психології грошей. *Проблеми сучасної психології*. 2019. Вип. 6. С. 246–253.
13. Карамушка Л. М., Ходакевич О. Г. Психологічні особливості ставлення студентської молоді до грошей : монографія. Київ : КНЕУ, 2017. 200 с.
14. Карамушка Л., Креденцер О., Паршак О. Основні тенденції розвитку психології грошей у зарубіжній та вітчизняній психології. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2020. Вип. 4 (21). С. 49-59.
15. Клименко Н. Г. (2021). Ставлення жінок до грошей: аналіз підходів до вивчення. *Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах трансформації освіти, матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції*. (Київ, 21 травня 2021 року). К.: ДЗВО «УМО»., 2021. С. 140-145.
16. Клименко Н. Життєві позиції жінок та їх зв'язок з типами грошових переконань й грошовими установками. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2024. Вип. 3-4 (33). С. 111-123.
17. Клименко Н. Особистісні стилі поведінки жінок та їх зв'язок з типами грошових переконань та поведінки, грошовими й соціально-психологічними установками. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2023. Вип. 30(4). С. 96-111.
18. Клименко Н. Типи грошових переконань та поведінки жінок і їх зв'язок з соціально-демографічними, соціально-економічними та організаційно-професійними чинниками. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2023. Вип. 1(28). С. 106-115.
19. Клименко Н. Тренінгова програма «Психологія ставлення жінок до грошей». *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2022. Вип. 2(26). С. 60-72.
20. Клочко А. О., Скуловатова О. В. Теоретичні підходи до вивчення монетарних атитюдів підлітків. *Габітус*. 2024. Вип. 57. С. 123-127.

21. Комарова О.О. Гроші як чинник соціально-психологічного впливу на людей у сучасному суспільстві. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2019. Вип. 83. С.125-133.
22. Компанієць В. В., Полякова О. М. Економічна психологія: Конспект лекцій. Харків: УкрДУЗТ, 2021. Ч. 4. 90 с.
23. Кряж І. В. Шкала віри в силу грошей. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. 2023. Вип. 75. С. 53-64.
24. Кутерещин В., Хомуленко Б., Скрипник Н. Типологічні особливості ставлення до грошей у процесі економічної соціалізації студентської молоді. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Психологія»*. 2024. № 70. С. 8-19.
25. Лавренко О.М. Соціально-психологічне забезпечення економічної соціалізації молоді у просторі освіти у ВНЗ: моральний аспект. *Психологічний часопис*. 2016. №1. С.97-106.
26. Лукаш С. В. Формування економічного мислення підлітків у процесі навчально-трудової діяльності: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Нац. педагог. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ, 2001. 20 с.
27. Маслій В., Гой О., Шеханін О. Ставлення до грошей як компонента фінансової грамотності та її взаємозв'язок із фінансовою поведінкою: теоретичний аспект. *Економічний аналіз*. 2025. Том 35. № 1. С. 546-552.
28. Мельничук Т.І. Соціально-психологічні закономірності економічного самовизначення працюючих студентів. *Актуальні проблеми психології*. 2018. Том I. Випуск 56. С. 52-58.
29. Москаленко В. Сучасні напрямки досліджень в економічній психології. *Соціальна психологія*. 2004. № 3(5). С. 3–21.
30. Никоненко О. В. Дослідження когнітивного компоненту монетарної соціалізації студентської молоді. *Психологічний часопис*. 2017. № 1 (5). С. 88–99.
31. Никоненко О. Кроскультурне дослідження психологічних особливостей монетарної соціалізації студентів Польщі та України. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. №2 (70). С. 173-179.

32. Нікітіна О. П. Психологічні особливості простору значень грошей у свідомості іноземних студентів. *Збірник наукових праць. Психологічні науки*. 2013. Том 2. Вип. 10 (91). С. 222-227.

33. Нікітіна О., Приходько А. Особливості монетарної спрямованості і атитюдів молодого містянина під час воєнного стану. *Соціально-психологічний супровід у мегаполісі: колективна монографія* / За заг. наук. ред. проф. Резван О. О. Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2024. С. 254-271.

34. Нікітіна О.П., Хомуленко Т.Б., Іванченко А.Д. Психологія монетарної спрямованості особистості: [монографія]. Харків, 2020. 349 с.

35. Особливості задоволеності життям людей з різним ставленням до грошей і власної жадібності. С. Г. Яновська, С. М. Криворучко, О. О. Самохін, Н. М. Кононенко, Н. С. Білоус. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Психологія*. 2019. Вип. 66. С. 47-53.

36. Пихальська І., Періг І. Психологічні особливості ставлення людей до грошей. *«Актуальні задачі сучасних технологій»*: Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів (Тернопіль, 6-7 грудня 2023 року). Тернопіль, 2023. С. 330-331.

37. Психологічні механізми економічної соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства: монографія. Н. Дембицька, І. Зубіашвілі, О. Лавренко, Т. Мельничук; за ред. Н. Дембицької, О. Лавренко. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. 209 с.

38. Семків І. І. Адаптація методики Ш. Шварца «Портрет цінностей» українською мовою. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. №1. С. 12–28.

39. Сімків М. Модифікований варіант методики А. Фернема «шкала грошових уявлень та поведінки» (ШГУП). *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. 2012. № 2. С. 295-305.

40. Сімків М. Соціально-психологічні аспекти ставлення до грошей. Психологічне здоров'я особи і суспільства. *Соціо-гуманітарні проблеми людини*. 2010. № 5. С. 209-217.

41. Скрипаченко Т.В. Психологічні особливості ставлення до грошей як чинник суб'єктивного благополуччя особистості. *Габітус. Психологія особистості*. 2025. №71. С.229-234.

42. Сохань І. В. Структура та типологічні особливості монетарної мотивації студентів. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2022. Вип. 66. С. 287-301.

43. Соціально-психологічні закономірності становлення економічної культури молоді: монографія. В. В. Москаленко, О. В. Лавренко, Н. М. Дембицька, І. К. Зубіашвілі [та ін.]; за ред. В. В. Москаленко. К.: Педагогічна думка, 2015. 405 с.

44. Соціальна психологія : робочий зошит для лабораторних робіт / Укладач Федотова Т. В. Луцьк, 2024. 51 с.

45. Титаренко Т. М., Лепіхова Л. А., Кляпець О. Я. Формування в молоді настанов на здоровий спосіб життя : методичні рекомендації. Київ : Міленіум, 2006.

46. Фера С. В. Економічна психологія. Навчальний посібник. Чернігів: ФОП Баликіна С. М., 2020. 164 с.

47. Чайка Г. В. Український переклад методики вивчення фундаментальних припущень Р. Янов-Бульман. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2024. Том 35 (74) № 2. С. 18-24.

48. Шамне А. В. Ставлення до грошей, монетарні установки і цінності сучасної молоді України. 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/326097509_Stavlenna_do_grosej_monetarni_ustanovki_i_cinnosti_sucasnoi_molodi_Ukraini_Attitude_towards_money_monetary_installations_and_values_of_modern_youth_in_Ukraine.

49. Шевченко С., Варіна Г. Психологічні особливості сприйняття кредитних продуктів здобувачами вищої освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2020. Вип. 12 (57). С. 122-134.

50. Diener E. Temporal Stability and CrossSituational Consistency of Affective, Behavioral and Cognitive Responses. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1984. № 47. P. 580–592.

51. Low K. E.Y. Money and Morality: Some perspectives from Singapore. *New Zealand Journal of Asian Studies*. 2015. 7. 1. P. 37–62.

52. Lynn R. The secret of the miracle economy: Different national attitudes to competitiveness and money. Exeter, England: Social Affairs Unit. 1991.

53. Schwartz S. H. Universals in the structure and content of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*. Orlando, FL : Academic. 1992. Vol. 25. P.1–65.

54. Typology and structure of servicemen motivation. Matsegora Y., Kolesnichenko O., Prykhodko I., Izbash S., Panok V., Marushchenko K. Rumiantsev Y., Miloradova N., Kuznietsov M., Sohan I. *Romanian Journal of Military Medicine*. №4. 2022.

АНОТАЦІЯ

Магістерську роботу присвячено вивченню особливостей ставлення до грошей у студентської молоді з різним рівнем суб'єктивного матеріального статусу. Для успішного досягнення поставленої мети, в першому розділі був проведений теоретичний аналіз психологічних підходів до вивчення ставлення до грошей у студентів, в другому розділі окреслені методичні основи емпіричного дослідження, в третьому – проведене емпіричне дослідження психологічних особливостей.

Ключові слова: *гроші, молодь, суб'єктивний матеріальний статус, емпіричне дослідження, ставлення до грошей*

ABSTRACT

The master's thesis is devoted to the study of the peculiarities of the attitude towards money in young students with different levels of subjective material status. To successfully achieve the goal, in the first section a theoretical analysis of psychological approaches to the study of the attitude towards money in students was conducted, in the second section the methodological foundations of empirical research are outlined, in the third - an empirical study of psychological peculiarities was conducted.

Keywords: *money, youth, subjective material status, empirical research, attitude towards money*